

*Qeyri-rəsmi tərcümə
Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu tərəfindən edilmişdir.*

BİZNES VƏ İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ RƏHBƏR PRİNSİPLƏR

*Birləşmiş Millətlər Təşkilatının
“Qorumaq, hörmət etmək və hüquqi
müdafiə vasitələri ilə təmin etmək”
Çərçivə Proqramının icrası*

Qeyd

Bu nəşrdə istifadə edilən adlar və materialın təqdimatı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Katibliyi tərəfindən hər hansı ölkənin, ərazinin, şəhərin və ya bölgənin, onun hakimiyyət orqanlarının hüquqi statusu, habelə onların sərhədlərinin və ya hüdudlarının delimitasiyası haqqında hər hansı rəyin ifadə edilməsini nəzərdə tutmur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədlərinin şərti işarələr simvolları rəqəmlərlə birləşdirilən böyük hərflərdən ibarətdir. Belə bir rəqəmin qeyd edilməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədinə istinadı göstərir.

HR/PUB/11/04

© 2011 Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

Bütün hüquqlar qorunur

MÜNDƏRİCAT

I. DÖVLƏTİN İNSAN HÜQUQLARINI QORUMAQ ÖHDƏLİYİ	6
A. ƏSAS PRİNSİPLƏR	6
B. FƏALİYYƏT PRİNSİPLƏRİ	8
 II. İNSAN HÜQUQLARINA HÖRMƏT EDİLMƏSİNƏ DAİR KORPORATİV ÖHDƏLİK	 22
A. ƏSAS PRİNSİPLƏR	22
B. FƏALİYYƏT PRİNSİPLƏRİ	27
 III. HÜQUQİ MÜDAFİƏ VASİTƏLƏRİNƏ ÇIXIŞ	 43
A. ƏSAS PRİNSİPLƏR	43
B. FƏALİYYƏT PRİNSİPLƏRİ	45

Bu nəşrə Baş katibin İnsan Hüquqları, Transmilli Korporasiyalar və Digər Biznes Müəssisələri üzrə Xüsusi nümayəndəsi tərəfindən hazırlanmış “Biznes və İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Prinsiplər: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qorumaq, hörmət etmək və hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etmək” Çərçivə Proqramının icrası” daxildir.

Xüsusi nümayəndə Rəhbər Prinsipləri İnsan Hüquqları Şurasına təqdim etdiyi öz yekun hesabatına (A/HRC/17/31) əlavə etmişdir; sözügedən hesabatda, həmçinin, Rəhbər Prinsiplərin giriş hissəsi və onların hazırlanmasına gətirib çıxarmış prosesin icmalı da daxildir.

BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası Rəhbər Prinsipləri 16 iyun 2011-ci il tarixli 17/4 sayılı qətnaməsi ilə təsdiq etmişdir.

ÜMUMİ PRINSİPLƏR

Bu Rəhbər Prinsiplər aşağıdakıların tanınmasına əsaslanır:

- a) insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi, onların qorunması və təmin edilməsi üzrə dövlətlərin mövcud öhdəlikləri;
- b) müvafiq qanunvericiliyin bütün tələblərinə riayət etmək və insan hüquqlarına hörmət etmək tələb olunan ixtisaslaşmış funksiyaları yerinə yetirən cəmiyyətin xüsusi təsisatları qismində biznes müəssisələrinin rolu;
- ç) hüquq və öhdəliklərin pozulduğu təqdirdə, onların adekvat və effektiv müdafiə vasitələri ilə təmin edilməsi zərurəti. Bu Rəhbər Prinsiplər ölçüsündən, əhatə dairəsindən, məkanından, mülkiyyət və struktur formasından asılı olmayaraq, bütün dövlətlərə həm transmilli, həm də digər bütün biznes müəssisələrinə tətbiq edilir.

Bu Rəhbər Prinsiplər bütövlükdə başa düşülməli, zərərçəkmiş şəxslər və icmalar üçün real nəticələrə nail olmaq, bununla da sosial cəhətdən davamlı qloballaşmaya töhfə vermək məqsədilə biznes və insan hüquqları standartlarını və təcrübələrini təkmilləşdirmək məqsədilə həm ayrılıqda, həm də birlikdə oxunmalıdır.

Bu Rəhbər Prinsiplərdəki heç bir müddəa yeni beynəlxalq hüquqi öhdəliklərin yaradılması, yaxud dövlətin insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq hüquq çərçivəsində öz üzərinə götürdüyü və ya tabe olduğu hər hansı hüquqi öhdəliklərin məhdudlaşdırılması və ya zəiflədilməsi kimi *şərh* edilməməlidir.

Bu Rəhbər Prinsiplər ayrı-seçkiliyə yol vermədən, həssas və ya marjinallaşmış vəziyyətə düşmək riski daha yüksək olan qrup və ya əhali təbəqələrindən olan şəxslərin hüquq və ehtiyaclarına, habelə qarşılaşdıqları çətinliklərə xüsusi diqqət yetirməklə və qadınlarla kişilərin üzləşə biləcəyi fərqli risklər lazımı qaydada nəzərə alınmaqla icra edilməlidir.

I. DÖVLƏTİN İNSAN HÜQUQLARINI QORUMAQ ÖHDƏLİYİ

A. ƏSAS PRİNSİPLƏR

1. Dövlətlər öz əraziləri və/və ya yurisdiksiyaları daxilində üçüncü tərəflərin, o cümlədən biznes müəssisələrinin insan hüquqlarını pozması hallarından qorumanı təmin etməlidirlər. Bu, effektiv siyasət, qanunvericilik, normativ tənzimləmə və məhkəmə icraatı vasitəsilə sözügedən pozuntuların qarşısının alınması, araşdırılması, cəzalandırılması və kompensasiya edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Şərh:

Dövlətlərin beynəlxalq insan hüquqları hüququ üzrə öhdəlikləri onlardan öz ərazilərində və/və ya yurisdiksiyaları daxilindəki şəxslərin insan hüquqlarına hörmət etməyi, onları qorumağı və təmin etməyi tələb edir. Bura üçüncü şəxslərin, o cümlədən biznes müəssisələrinin insan hüquqlarını pozması hallarından qorumaq vəzifəsi də daxildir.

Dövlətin qorumaq vəzifəsi bir davranış standartıdır. Buna görə də, dövlətlər öz özlüyündə özəl subyektlər tərəfindən insan hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Bununla yanaşı, dövlətlər sözügedən pozuntuların onlara aid edilə bildiyi (onların fəaliyyəti ilə əlaqələndirilə bildiyi) və ya özəl subyektlərin törətdiyi pozuntuların qarşısının alınması, araşdırılması, cəzalandırılması və kompensasiya edilməsi üçün müvafiq tədbirlər görmədikləri təqdirdə, beynəlxalq insan hüquqları hüququ üzrə öhdəliklərini pozmuş hesab oluna bilərlər. Dövlətlər bu tədbirlərin müəyyən edilməsində ümumilikdə diskresion səlahiyyətə malik olsalar da, siyasət, qanunvericilik, normativ tənzimləmə və məhkəmə icraatı da daxil olmaqla, icazə verilən bütün preventiv və hüquqi müdafiə tədbirlərini nəzərdən

keçirməlidirlər. Dövlətlər, həmçinin qanun qarşısında bərabərliyi, qanunun tətbiqində ədalətliyi təmin etmək üçün tədbirlər görmək, eləcə də müvafiq hesabatlılığı, hüquqi müəyyənliyi, prosessual və hüquqi şəffaflığı təmin etmək yolu ilə qanunun aliliyini qorumaq və təşviq etmək vəzifəsini daşıyırlar.

Bu fəsil qabaqlayıcı tədbirlərə diqqət yetirir, III fəsil isə hüquqi müdafiə vasitələrini müəyyən edir.

2. Dövlətlər öz ərazilərində və/yaxud yurisdiksiyalarında olan bütün biznes müəssisələrinin fəaliyyətləri boyu insan hüquqlarına hörmət etmələrinə dair gözləntiləri aydın şəkildə bəyan etməlidir.

Şərh:

Hazırda, beynəlxalq insan hüquqları hüququna əsasən, dövlətlərdən ümumiyyətlə öz ərazisində və/və ya yurisdiksiyasında yerləşən biznes müəssisələrinin ölkə xaricindəki fəaliyyətini tənzimləmək tələb olunmur. Eyni zamanda, tanınmış yurisdiksiya əsasının mövcud olduğu təqdirdə, dövlətlər tərəfindən belə tənzimləmə qadağan edilmir. Bu parametrlər çərçivəsində bəzi insan hüquqları üzrə müqavilə qurumları mənşə dövlətlərinə yurisdiksiyaları daxilində olan biznes müəssisələri tərəfindən xaricdə törədilən insan hüquqlarının pozulması hallarının qarşısını almaq üçün tədbirlər görməyi tövsiyə edir.

Mənşə dövlətlərinin, xüsusilə dövlətin özünün cəlb olunduğu və ya dəstəklədiyi biznes müəssisələrinin xaricdə insan hüquqlarına hörmət etmələrinə dair gözləntiləri aydın şəkildə müəyyən etməsi üçün ciddi siyasi-hüquqi əsaslar mövcuddur. Həmin əsaslara ardıcıl və uzlaşdırılmış mesajlar verməklə biznes müəssisələri üçün proqnozlaşdırılmanın təmin edilməsi və dövlətin öz nüfuzunun qorunub saxlanılması daxildir.

Bu baxımdan, dövlətlərin mövqeləri müxtəlif yanaşmalarla xarakterizə olunur. Onlardan bəziləri ekstraterritorial nəticələrə malik milli tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Nümunə olaraq, “ana” şirkətlərin qarşısında bütün müəssisənin qlobal fəaliyyəti barədə hesabat vermək tələbinin qoyulmasını; İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Transmilli Müəssisələr üçün Təlimatlar kimi çoxtərəfli tövsiyə xarakterli hüquqi aktları (“yumşaq hüquq” alətlərini); və xaricdəki investisiyaları dəstəkləyən təsisatlar tərəfindən tələb olunan fəaliyyət standartlarını göstərmək olar. Digər yanaşmalar birbaşa qanunvericiliyin ekstraterritorial tətbiqinə aiddir. Bura cinayətin harada törədilməsindən asılı olmayaraq, hüquqazidd əməl törətmiş şəxsin vətəndaşlığına əsasən həmin şəxsin cinayət təqibinə imkan verən cinayət-hüquqi rejimlər daxildir.

Dövlətlərin hərəkətlərinin şərti və real ağlabatanlığına müxtəlif amillər, məsələn, həmin hərəkətlərin çoxtərəfli sazişə əsaslanması təsir göstərə bilər.

B. FƏALİYYƏT PRİNSİPLƏRİ

DÖVLƏTLƏRİN NORMATİV TƏNZİMLƏMƏ VƏ SİYASƏT SAHƏSİNDƏ ÜMUMİ FUNKSİYALARI

3. Qorumaq öhdəliyini yerinə yetirmək üçün Dövlətlər aşağıdakıları tətbiq etməlidirlər:

a) biznes müəssisələrindən insan hüquqlarına hörmət etməyi tələb edən və ya bu cür nəticə doğuran qanunların tətbiqini təmin etməli, habelə həmin qanunların adekvatlığını vaxtaşırı qiymətləndirməli və aşkar edilmiş boşluqları aradan qaldırmalı;

- b) biznes müəssisələrinin yaradılmasını və davamlı fəaliyyətini tənzimləyən digər qanunların və siyasətlərin, məsələn, korporativ hüquq kimi, həmin müəssisələrin insan hüquqlarına hörmət etməsini məhdudlaşdırmamasını və əksinə onun üçün imkanlar yaratmasını təmin etməli;**
- c) biznes müəssisələrinə fəaliyyətləri boyu insan hüquqlarına necə hörmət etmələri ilə bağlı səmərəli təlimatlar verməli;**
- d) biznes müəssisələrinin öz fəaliyyətlərinin insan hüquqlarına təsirlərini necə aradan qaldırdıqları barədə məlumat vermələrini təşviq etməli və müvafiq hallarda bunu onlardan tələb etməlidirlər.**

Şərh:

Dövlətlər biznes müəssisələrinin dövlətin fəaliyyətsizliyinə həmişə üstünlük verdiyini və ya bundan mənfəət əldə etdiyini fərz etməməli, biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etməsinin təşviq edilməsi məqsədilə milli və beynəlxalq, icbari və könüllü tədbirlər kompleksini nəzərdən keçirməlidirlər.

Biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarına hörmət edilməsini birbaşa və ya dolayısı ilə tənzimləyən qüvvədə olan qanunların tətbiq edilməməsi çox vaxt dövlətin təcrübəsində əhəmiyyətli hüquqi boşluqlarla bağlıdır. Müvafiq qanunlar ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və əmək qanunlarından tutmuş, ətraf mühit, mülkiyyət, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və korrupsiya ilə mübarizə qanunlarına qədər dəyişə bilər. Bu səbəbdən, dövlətlər tərəfindən bu qanunların hazırda effektiv tətbiq olunub-olunmamasının, tətbiq olunmursa, bunun səbəblərinin və vəziyyətin ağlabatan şəkildə düzəldilməsi üçün hansı tədbirlərin görülməli olduğunun nəzərdən keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Dövlətlərin bu qanunların dəyişən şərait fonunda lazımi əhatə dairəsini təmin edib-etmədiyini, habelə müvafiq strategiyalarla birlikdə biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarına hörməti təşviq edən mühiti yaradıb-yaratmadığını nəzərdən keçirmələri eyni dərəcədə vacibdir. Məsələn, həm hüquq sahiblərinin, həm də biznes müəssisələrinin mühafizəsi məqsədilə qanunvericiliyin və strategiyaların müəyyən sahələrində, o cümlədən torpaq üzərində mülkiyyət və ya ondan istifadə hüquqları da daxil olmaqla, torpaq sahələrinə çıxışın tənzimlənməsi ilə bağlı müddələrdə daha yüksək hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsinə tez-tez zərurət yaranır.

Biznes müəssisələrinin yaradılmasını və cari fəaliyyətini tənzimləyən qanun və strategiyalar, o cümlədən korporativ hüquq və qiymətli kağızlar bazarı haqqında qanunvericilik biznes subyektlərinin davranışını birbaşa formalaşdırır. Bununla belə, onların insan hüquqlarına təsiri hələ də çox zəif başa düşülür. Məsələn, korporativ hüquq və qiymətli kağızlar bazarı haqqında qanunvericilikdə şirkətlərin və onların vəzifəli şəxslərinin insan hüquqları ilə bağlı nəinki nə etməli olduqları, hətta nələrə icazə verildiyi barədə də hüquqi müəyyənlik mövcud deyil. Bu sahədə qanunlar və strategiyalar şirkətlərin korporativ idarə heyətləri kimi mövcud idarəetmə strukturlarının roluna lazımi diqqət yetirməklə, biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etməsini təmin edəcək kifayət qədər təlimatları ehtiva etməlidir.

Biznes müəssisələrinə insan hüquqlarına hörmət edilməsinə dair verilən təlimatlarda gözlənilən nəticələr aydın şəkildə əks olunmalı və ən yaxşı təcrübələrin mübadiləsinə şərait yaradılmalıdır. Onlar müvafiq metodlar, o cümlədən insan hüquqları üzrə lazımi araşdırma prinsipi ilə bağlı tövsiyələri ehtiva etməlidir, gender, həssaslıq və/və ya marginallaşma məsələləri, habelə yerli xalqların, qadınların, milli və ya etnik azlıqların, dini və linqvistik azlıqların, uşaqların, əlilliyi olan şəxslərin, həmçinin miqrant işçilərin və onların ailə üzvlərinin üzləşə

biləcəyi xüsusi problemləri nəzərə alaraq, effektiv şəkildə həllini təmin etməlidir.

Paris Prinsiplərinə cavab verən insan hüquqları üzrə milli təsisatlar dövlətlərə müvafiq qanunların onların insan hüquqları sahəsindəki öhdəliklərinə uyğun olub-olmadığını və onların effektiv şəkildə icra olunub-olunmadığını müəyyən etməkdə, biznes müəssisələrinə və digər qeyri-dövlət subyektlərinə insan hüquqları üzrə məsləhətlərin verilməsində mühüm rol oynayırlar.

Biznes müəssisələrinin öz fəaliyyətlərinin insan hüquqlarına təsirlərini necə aradan qaldırdıqları barədə məlumat verməsi maraqlı tərəflərlə qeyri-rəsmi təmaslardan tutmuş rəsmi ictimai hesabatlılığa qədər müxtəlif formaları əhatə edə bilər. Dövlət tərəfindən bu növ məlumat mübadiləsinin təşviq edilməsi və ya müvafiq hallarda tələb olunması biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarına hörmət edilməsinin təmin olunmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Adekvat məlumatların təqdim edilməsini stimullaşdıran tədbirlərə hər hansı məhkəmə və ya inzibati icraat zamanı bu cür könüllü hesabatlara hüquqi qüvvənin verilməsini nəzərdə tutan müddəalar daxil edilə bilər. Biznes fəaliyyətinin xarakteri və ya fəaliyyət göstərilən mühit insan hüquqlarına ciddi risk təşkil etdiyi halda, məlumatın verilməsinin tələb olunması xüsusilə məqsədəuyğundur. Bu sahədəki strategiya və ya qanunlar müəssisələrin hansı məlumatları və hansı qaydada təqdim etməli olduqlarını müəyyənləşdirməklə, məlumatların həm əlçatanlığını, həm də dəqiqliyini təmin etməyə kömək edə bilər.

Adekvat məlumat mübadiləsinə formalaşdıran hər hansı bir şərt müəyyən edilərkən fərdlərin və obyektlərin təhlükəsizliyinə yarana biləcək risklər, kommersiya sirrinin qorunmasına dair qanuni tələblər, habelə şirkətlərin ölçüsü və strukturundakı fərqlər mütləq nəzərə alınmalıdır.

Maliyyə hesabatlılığına dair tələblər insan hüquqlarına təsirlərin bəzi hallarda biznes müəssisəsinin iqtisadi səmərəliliyi üçün mühüm və əhəmiyyətli ola biləcəyini aydınlaşdırmalıdır.

DÖVLƏT VƏ BİZNES MÜƏSSİSƏLƏRİ ARASINDA ƏLAQƏ

- 4. Dövlətlər mülkiyyətində olan və ya nəzarət etdikləri, yaxud ixrac-kredit agentlikləri, rəsmi investisiya sığortası və ya zəmanət agentlikləri kimi dövlət qurumlarından əhəmiyyətli dəstək və xidmətlər alan biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarının pozulmasına qarşı müdafiə sahəsində müvafiq əlavə addımlar atmalı və ehtiyac olduqda insan hüquqları ilə əlaqədar lazımi araşdırma tələb etməlidirlər.**

Şərh:

Beynəlxalq insan hüquqları hüququna uyğun olaraq, hər bir dövlət fərdi olaraq insan hüquqları üzrə öhdəliklərin əsas daşıyıcısıdır və bütün dövlətlər kollektiv şəkildə beynəlxalq insan hüquqları rejiminin təminatçılarıdır. Biznes müəssisəsi dövlət tərəfindən idarə olunursa və ya onun fəaliyyəti digər əsaslarla dövlətə aid edilə bilərsə, həmin biznes müəssisəsi tərəfindən insan hüquqlarının pozulması dövlətin beynəlxalq hüquq üzrə öhdəliklərinin pozulmasına səbəb ola bilər. Bundan əlavə, biznes müəssisəsi dövlətlə nə qədər sıx əlaqəlidirsə və ya qanunla müəyyən edilmiş orqanlardan və ya vergi ödəyicilərinin dəstəyindən nə qədər çox asılıdırsa, dövlətin həmin müəssisə tərəfindən insan hüquqlarına hörmət edilməsini təmin etmək üçün strateji əsaslandırması bir o qədər güclü olur. Dövlətlərin biznes müəssisələrinə sahib olduqları və ya onlara nəzarət etdikləri hallarda, onlar insan hüquqlarına hörmət edilməsi ilə bağlı müvafiq strategiyalarını, qanunvericiliyi və normativ aktlar tətbiq etmək üçün daha geniş imkanlara malikdirlər. Yüksək rəhbərlik adətən Dövlət

qurumlarına hesabat verir və müvafiq qurumların departamentləri insan hüquqları ilə bağlı lazımi araşdırmanın həyata keçirilməsini təmin etmək də daxil olmaqla, geniş nəzarət və monitoring imkanlarına malikdir (Bu müəssisələr həmçinin II fəsildə bəhs edilən insan hüquqlarına riayət edilməsi ilə bağlı korporativ məsuliyyət daşıyırlar).

Biznes müəssisələrinə dəstək və xidmətlərin göstərilməsi rəsmi və ya qeyri-rəsmi dövlətlə əlaqəli olan bir sıra qurumlar tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bunlara ixrac kredit agentlikləri, rəsmi investisiya sığortası, və ya investisiya zəmanət agentlikləri, inkişaf qurumları və inkişaf maliyyə institutları daxildir.

Əgər bu agentliklər benefisiar müəssisələrin insan hüquqlarına faktiki və potensial mənfi təsirlərini açıq şəkildə nəzərə almazlarsa, onlar reputasiya, maliyyə, siyasi və potensial hüquqi baxımdan risk altında qala bilərlər. Belə halda, bu cür zərərə dəstək vermiş olur və alıcı dövlətin üzləşdiyi insan hüquqları problemlərini daha da artırırlar.

Bu riskləri nəzərə alaraq, Dövlətlər agentliklərin özləri və onların dəstəyindən yararlanan biznes müəssisələri və ya həyata keçirdikləri layihələr tərəfindən insan hüquqları ilə bağlı lazımi araşdırmanın aparılmasını təşviq etməli və lazım gəldikdə bunu tələb etməlidirlər. İnsan hüquqları üzrə lazımi araşdırmanın aparılması tələbi, biznes əməliyyatlarının xarakteri və ya fəaliyyət kontekstlərinin insan hüquqları üçün əhəmiyyətli risk yaratdığı hallarda daha məqsədəuyğundur.

- 5. Dövlətlər insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə təsir göstərə biləcək xidmətlər göstərmək üçün biznes müəssisələri ilə müqavilə bağladıqda və ya qanunlar qəbul etdikdə, insan hüquqlarına dair beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmək məqsədilə adekvat nəzarət həyata keçirməlidirlər.**

Şərh:

Dövlətlər insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə təsir göstərə biləcək xidmətlərin göstərilməsini özəlləşdirərkən insan hüquqları üzrə beynəlxalq öhdəliklərindən imtina etmiş olmurlar. Dövlətlərin bu kimi xidmətləri həyata keçirən biznes müəssisələrin insan hüquqları üzrə öhdəliklərinə uyğun fəaliyyət göstərməsini təmin etməməsi, onların həm reputasiya, həm də hüquqi baxımdan nəticələrə səbəb ola bilər. Vacib bir addım olaraq, müvafiq xidmət müqavilələrində və ya tətbiq edilən qanunvericilikdə dövlətin həmin müəssisələrdən insan hüquqlarına hörmət etmələrinə dair gözləntiləri aydın şəkildə göstərilməlidir. Dövlətlər adekvat və müstəqil monitorinq və hesabatlılıq mexanizmlərinin yaradılması da daxil olmaqla, biznes müəssisələrinin fəaliyyətinə effektiv şəkildə nəzarət edə bilmələrini təmin etməlidirlər.

- 6. Dövlətlər kommersiya əməliyyatları apardıqları biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarına hörmət edilməsini təşviq etməlidirlər.**

Şərh:

Dövlətlər biznes müəssisələri ilə, xüsusilə də öz satınalma fəaliyyətləri vasitəsilə müxtəlif kommersiya əməliyyatları həyata keçirirlər. Bu, dövlətlərə fərdi və kollektiv şəkildə insan hüquqları haqqında məlumatlılığı artırmaq və dövlətlərin milli və beynəlxalq hüquq üzrə müvafiq öhdəliklərini lazımi qaydada nəzərə alaraq,

müqavilə şərtləri də daxil olmaqla, bu müəssisələr tərəfindən insan hüquqlarına hörməti və məlumatlılığı təşviq etmək üçün unikal imkanlar yaradır.

MÜNAQİŞƏNİN TƏSİRİNƏ MƏRUZ QALAN ƏRAZİLƏRDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN BİZNES MÜƏSSİSƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN İNSAN HÜQUQLARINA HÖRMƏTİN TƏMİN EDİLMƏSİ

7. Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması riski artdığından, Dövlətlər həmin ərazilərdə fəaliyyət göstərən biznes müəssisələrinin belə pozuntulara cəlb edilməməsini təmin etməyə kömək etməlidir, o cümlədən:

a) fəaliyyətlərinin və işgüzar əlaqələrinin insan hüquqları ilə bağlı risklərini müəyyən etmək, qarşısını almaq və azaltmaqda onlara kömək etmək üçün biznes müəssisələri ilə mümkün olan ən erkən mərhələdə əlaqə yaradılmalıdır;

b) həm gender əsaslı, həm də cinsi zorakılığa xüsusi diqqət yetirməklə, insan hüquqlarının pozulmasının artan risklərini qiymətləndirmək və aradan qaldırmaq üçün biznes müəssisələrinə adekvat yardım göstərilməlidir;

c) insan hüquqlarını kobud şəkildə pozan və vəziyyətin həllində əməkdaşlıqdan imtina edən biznes müəssisələrinin dövlət dəstəyinə və xidmətlərinə çıxışı qadağan edilməlidir;

d) biznes müəssisələrinin insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasında iştirak etməsi riskinin aradan qaldırılmasında dövlətlərin mövcud strategiyalarının, qanunvericiliyinin, normativ aktlarının və icra tədbirlərinin effektivliyi təmin edilməlidir.

Şərh:

Biznes müəssisələrinin iştirakı ilə baş verən ən ağır insan hüquqları pozuntularının bir qismi ərazinin, resursların və ya hökumətin özünün nəzarəti uğrunda gedən münaqişələr zamanı – yeni insan hüquqları rejiminin nəzərdə tutulduğu kimi fəaliyyət göstərməsinin qeyri-mümkün olduğu şəraitdə baş verir. Məsuliyyətli biznes subyektləri bu cür çətin kontekstlərdə insan hüquqlarına zərər vurulmasında iştirak etməkdən necə qaçınmalı olduqlarına dair dövlətlərdən getdikcə daha çox təlimatlar almağa çalışırlar.

İnnovativ və praktiki yanaşmalara ehtiyac var. Xüsusən də münaqişə zamanı daha çox yayılan cinsi və gender əsaslı zorakılıq riskinə diqqət yetirmək vacibdir.

Vəziyyətin yerlərdə pisləşməsindən əvvəl bütün dövlətlər tərəfindən məsələlərin erkən mərhələdə həll edilməsi olduqca vacibdir. Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə “ev sahibi” olan dövlət bu ərazilər üzərində effektiv nəzarəti itirdiyinə görə insan hüquqlarının adekvat müdafiəsini təmin etmək qabiliyyətini itirə bilər. Transmilli korporasiyaların fəaliyyət göstərdiyi hallarda, həmin biznes subyektlərinin insan hüquqları pozuntularına cəlb olunmamasını təmin etmək məqsədilə həm həmin korporasiyalara, həm də ev sahibi olan dövlətlərə kömək göstərilməsində onların mənşə dövlətləri müvafiq rol oynamalıdırlar; eyni zamanda, qonşu dövlətlər də mühüm əlavə dəstək təmin edə bilərlər.

Siyasətdə daha böyük uzlaşmaya nail olmaq və bu cür vəziyyətlərdə biznes müəssisələrinə adekvat kömək göstərmək üçün mənşə dövlətləri həm öz paytaxtlarında, həm də səfirliklərində fəaliyyət göstərən inkişaf agentlikləri, xarici işlər və ticarət nazirlikləri və ixracın maliyyələşdirilməsi institutları arasında, eləcə də bu qurumlarla yardımı qəbul edən dövlətin rəsmi şəxsləri arasında daha sıx əməkdaşlığı stimullaşdırmalı; dövlət qurumlarını və biznes

müəssisələrini problemlər barədə xəbərdar etmək üçün erkən xəbərdarlıq indikatorları hazırlamalı; müəssisələr tərəfindən bu kontekstlərdə əməkdaşlıq edilməməsi faktlarına qarşı müvafiq hüquqi nəticələr, o cümlədən mövcud dövlət dəstəyinin və ya xidmətlərinin dayandırılması və ya ləğv edilməsi, bunun mümkün olmadığı hallarda isə gələcəkdə onlara bu cür dəstəyin göstərilməsindən imtina edilməsi formasında tədbirlər tətbiq etməlidirlər.

Dövlətlər biznes müəssisələrini münaqişədən zərər çəkmiş ərazilərdə insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması riskinin artması barədə xəbərdar etməlidir. Onlar öz strategiyalarının, qanunvericiliyinin, normativ aktlarının və hüquq-mühafizə tədbirlərinin, o cümlədən biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqları sahəsində lazımi diqqətin göstərilməsinə dair müddəalar vasitəsilə, bu artan riski effektiv şəkildə aradan qaldıraraq qaldırmadığını nəzərdən keçirməlidirlər. Boşluqları müəyyən etdikdə dövlətlər onları aradan qaldırmaq üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Buraya onların ərazisində və/yaxud yurisdiksiyasında yerləşən və ya fəaliyyət göstərən, insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasını törədən və ya buna şərait yaradan müəssisələr üçün mülki, inzibati və ya cinayət məsuliyyətinin tətbiqi imkanlarının araşdırılması daxil ola bilər. Bundan əlavə, dövlətlər bu cür halların qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün çoxtərəfli yanaşmaları nəzərdən keçirməli, habelə effektiv kollektiv təşəbbüsləri dəstəkləməlidirlər.

Bütün bu tədbirlər dövlətlərin silahlı münaqişə vəziyyətlərində beynəlxalq humanitar hüquq, eləcə də beynəlxalq cinayət hüququ üzrə mövcud öhdəliklərinə əlavə olaraq tətbiq edilir.

SIYASƏTİN UZLAŞMASININ TƏMİN EDİLMƏSİ

- 8. Dövlətlər biznes təcrübələrini formalaşdıran dövlət departamentlərinin, agentliklərinin və digər dövlət təsisatlarının öz müvafiq səlahiyyətlərini icra edərkən dövlətin insan hüquqları sahəsindəki öhdəliklərindən xəbərdar olmalarını və onlara riayət etmələrini, o cümlədən həmin qurumlara müvafiq məlumat, təlim və dəstək verməklə, təmin etməlidirlər.**

Şərh:

Dövlətlərin insan hüquqları sahəsindəki öhdəlikləri ilə onların qəbul etdikləri və biznes təcrübələrini formalaşdıran qanunlar və strategiyalar arasında qaçılmaz bir ziddiyyət yoxdur. Lakin bəzən dövlətlər müxtəlif ictimai tələbatları uzlaşdırmaq üçün çətin balanslaşdırma qərarları qəbul etmək məcburiyyətində qalırlar. Müvafiq balansla nail olmaq üçün dövlətlər biznes və insan hüquqları gündəliyinin idarə edilməsinə həm şaquli, həm də üfüqi daxili siyasət uzlaşmasını təmin etməyə yönəlmiş geniş spektrli yanaşma tətbiq etməlidirlər.

Şaquli siyasətin uzlaşması dövlətlərdən beynəlxalq insan hüquqları hüququ üzrə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün lazımı siyasətlərə, qanunlara və prosedurlara malik olmasını tələb edir. Üfüqi siyasət uzlaşması isə biznes təcrübələrini formalaşdıran – o cümlədən korporativ hüquq və qiymətli kağızların tənzimlənməsi, investisiya, ixrac krediti və sığortası, ticarət və əmək məsələlərinə məsul olan – həm milli, həm də submilli (yerli) səviyyədəki departament və agentliklərin dövlətin insan hüquqları öhdəliklərindən xəbərdar olmalarını və bu öhdəliklərə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərmələrini dəstəkləmək və onları lazımı resurslarla təmin etmək deməkdir.

- 9. Dövlətlər, məsələn, investisiya sazişləri və ya müqavilələri vasitəsilə digər dövlətlər və ya biznes müəssisələri ilə bizneslə bağlı siyasət məqsədlərini həyata keçirərkən insan hüquqları üzrə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün adekvat daxili siyasət məkanını təmin etməlidir.**

Şərh:

Dövlətlərin istər digər dövlətlərlə, istərsə də biznes müəssisələri ilə bağladığı iqtisadi sazişlər – məsələn, ikitərəfli investisiya müqavilələri, azad ticarət sazişləri və ya investisiya layihələrinə dair müqavilələr – dövlətlər üçün iqtisadi imkanlar yaradır. Lakin onlar hökumətlərin daxili siyasət məkanına da təsir edə bilər. Məsələn, beynəlxalq investisiya müqavilələrinin şərtləri Dövlətləri insan hüquqlarına dair yeni qanunvericiliyi tam tətbiq etməkdən məhrum edə bilər və ya bunu etdikdə onları məcburi beynəlxalq arbitraj riski altına qoya bilər. Buna görə də, dövlətlər investorların lazımi müdafiəsini təmin etməklə yanaşı, bu cür sazişlərin şərtlərinə uyğun olaraq insan hüquqlarını qorumaq üçün adekvat siyasət və tənzimləmə qabiliyyətini saxlamalarını təmin etməlidirlər.

- 10. Dövlətlər bizneslə bağlı məsələlərlə məşğul olan çoxtərəfli müqavilələrin və ya təsisatların üzvləri kimi çıxış edərkən aşağıdakıları təmin etməlidirlər:**

a) həmin təsisatların və onların üzvü olan dövlətlərin insan hüquqlarını qorumaq vəzifəsini yerinə yetirmək imkanlarını məhdudlaşdırmamasını, və biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etməsinə mane olmamasını təmin etməyə çalışmalı;

b) həmin təsisatları, öz müvafiq səlahiyyətləri və imkanları çərçivəsində, biznes subyektlərinin insan hüquqlarına hörmət etməsini təşviq etməyə, habelə müraciət olunduğu təqdirdə, o cümlədən texniki yardım, potensialın gücləndirilməsi və maarifləndirmə vasitəsilə, dövlətlərə biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını almaq vəzifəsini yerinə yetirməkdə kömək göstərməyə həvəsləndirməli;

c) biznes və insan hüquqları problemlərinin idarə edilməsində ortaq anlaşmanı təşviq etmək və beynəlxalq əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün bu Rəhbər Prinsiplərə əsaslanmalıdırlar.

Şərh:

Beynəlxalq səviyyədə də daha böyük siyasət uzlaşmasına ehtiyac var, o cümlədən dövlətlərin beynəlxalq ticarət və maliyyə institutları kimi bizneslə bağlı məsələlərlə məşğul olan çoxtərəfli təsisatlarda iştirak etdiyi hallarda bu uzlaşma təmin edilməlidir. Dövlətlər bu təsisatlarda iştirak edərkən öz beynəlxalq insan hüquqları hüququ üzrə öhdəliklərini saxlayırlar.

Bu cür təsisatlar vasitəsilə potensialın gücləndirilməsi və maarifləndirmə tədbirləri bütün dövlətlərə öz dövlətlərinə insan hüquqlarını qorumaq vəzifələrini yerinə yetirməkdə kömək göstərilməsində mühüm rol oynaya bilər; bura problemlər və qabaqcıl təcrübələr barədə məlumat mübadiləsinin təmin edilməsi və beləliklə, daha ardıcıl yanaşmaların təşviq olunması daxildir.

Çoxtərəfli institutlar vasitəsilə həyata keçirilən kollektiv fəaliyyət Dövlətlərə biznes subyektlərinin insan hüquqlarına hörmət etməsi baxımından bərabər şərait yaratmasına kömək edə bilər, lakin bunu geridə qalanların fəaliyyətini yüksəltməklə etməlidir. Dövlətlər,

çoxtərəfli institutlar və digər maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıqda mühüm rol oynaya bilər.

Bu Rəhbər Prinsiplər sözügedən istiqamətdə ümumi istinad nöqtəsini təmin edir və bütün müvafiq maraqlı tərəflərin özünəməxsus rol və məsuliyyətlərini nəzərə almaqla, artan müsbət effektin formalaşdırılması üçün faydalı zəmin rolunu oynaya bilər.

II. İNSAN HÜQUQLARINA HÖRMƏT EDİLMƏSİNƏ DAİR KORPORATİV ÖHDƏLİK

A. ƏSAS PRİNSİPLƏR

11. Biznes müəssisələri insan hüquqlarına riayət etməlidir. Bu o deməkdir ki, onlar başqalarının insan hüquqlarını pozmaqdan çəkinməli və/və ya insan hüquqlarına mənfi təsirləri aradan qaldırmalıdır.

Şərh:

İnsan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti, fəaliyyət göstərdikləri məkandan asılı olmayaraq bütün biznes müəssisələrindən gözlənilən global davranış standartıdır. Bu məsuliyyət dövlətlərin öz insan hüquqları öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətindən və/yaxud istəyindən asılı olmayaraq mövcuddur və həmin öhdəlikləri azaltmır. Üstəlik, bu məsuliyyət insan hüquqlarını qoruyan milli qanunlara və normativ aktlara riayət edilməsindən də üstün öhdəlik kimi qüvvədədir.

İnsan hüquqlarına mənfi təsirlərin aradan qaldırılması onların qarşısının alınması, təsirinin azaldılması və müvafiq hallarda kompensasiya edilməsi üçün adekvat tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Biznes müəssisələri bu hüquqların həyata keçirilməsinə töhfə verə biləcək insan hüquqlarını dəstəkləmək və təşviq etmək üçün başqa öhdəliklər götürə və ya digər fəaliyyətlərlə məşğul ola bilərlər. Lakin bu, həmin müəssisələrin öz fəaliyyətlərində insan hüquqlarına hörmət etməməklə yol verdikləri pozuntuları kompensasiya etmir.

Biznes müəssisələri dövlətlərin öz insan hüquqları üzrə öhdəliklərini, o cümlədən, məhkəmə proseslərinin müstəqilliyini zəiflədə biləcək tədbirlərlə yol verməmək qabiliyyətinə xələl gətirməməlidir.

12. Biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına istinad edir – bura, ən azı, İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Billdə təsbit olunmuş hüquqlar və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının İş yerində Fundamental Prinsiplər və Hüquqlar haqqında Bəyannaməsində əksini tapmış əsas hüquqlara dair prinsiplər aid edilir.

Şərh:

Biznes müəssisələri beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarının faktiki olaraq bütün spektrinə təsir göstərə bildiyinə görə, onların hörmət etmək məsuliyyəti bütün bu hüquqlara şamil edilir. Praktikada konkret sənaye sahələrində və ya kontekstlərdə bəzi insan hüquqları digərlərinə nisbətən daha çox risk altında ola bilər və bu səbəbdən onlara daha çox diqqət yetiriləcəkdir. Bununla belə, vəziyyətlər dəyişə bilər, ona görə də bütün insan hüquqları mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməlidir.

Beynəlxalq səviyyədə tanınmış əsas insan hüquqlarının rəsmi siyahısı İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Billdə (Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi və onun kodifikasiya olunduğu əsas sənədlər: Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt daxil olmaqla), habelə İş yerində Əsas Prinsiplər və hüquqlar haqqında Bəyannamədə təsbit edilmiş Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) səkkiz əsas konvensiyasındakı fundamental hüquqlara dair prinsiplərdə öz əksini tapmışdır. Bu sənədlər digər sosial subyektlərin

biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına təsirini qiymətləndirmək üçün əsas götürdükləri meyarlardır. Biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti, əsasən müvafiq yurisdiksiyaların milli qanunvericilik müddəaları ilə müəyyən edilən hüquqi məsuliyyət və hüquqi müdafiə vasitələrinin məcburi icrası məsələlərindən fərqlənir.

Şəraitdən asılı olaraq, biznes müəssisələri əlavə standartları nəzərdən keçirməli ola bilər. Məsələn, biznes müəssisələri xüsusi diqqət tələb edən müəyyən qruplara və ya əhali təbəqələrinə mənsub olan şəxslərin insan hüquqlarına mənfi təsirə yol verilməməsi üçün onların insan hüquqlarına hörmət etməlidir. Bu xüsusda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədlərində yerli xalqların, qadınların, milli və ya etnik, dini və dil azlıqlarının, uşaqların, əlilliyi olan şəxslərin, həmçinin əməkçi miqrantların və onların ailə üzvlərinin hüquqları daha ətraflı şəkildə işlənib hazırlanmışdır. Bundan əlavə, silahlı münaqişə şəraitində müəssisələr beynəlxalq humanitar hüququn standartlarına hörmət etməlidirlər.

13. İnsan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyi biznes müəssisələrindən aşağıdakıları tələb edir:

a) öz fəaliyyətləri ilə insan hüquqlarına mənfi təsirlərə səbəb olmaqdan və ya mənfi təsirlərə şərait yaratmaqdan çəkinmək belə təsirlər baş verdikdə isə onları aradan qaldırmaq;

b) öz fəaliyyətləri, məhsulları və ya xidmətləri ilə işgüzar münasibətləri vasitəsilə birbaşa bağlı olan insan hüquqlarına mənfi təsirlərin, hətta həmin təsirlərə özləri şərait yaratmaqda belə, qarşısını almağa və ya təsirini azaltmağa çalışmaq.

Şərh:

Biznes müəssisələri ya öz fəaliyyətləri, ya da digər tərəflərlə işgüzar münasibətləri nəticəsində insan hüquqlarına mənfi təsir göstərə bilər. 19-cu Rəhbər Prinsip biznes müəssisələrinin bu vəziyyətləri necə aradan qaldırmalı olduğuna dair nəticələri daha ətraflı şərh edir. Bu Rəhbər Prinsiplərin məqsədləri üçün biznes müəssisəsinin “fəaliyyətləri” dedikdə həm hərəkətləri, həm də hərəkətsizliyi əhatə edir; onun “işgüzar əlaqələri” dedikdə, biznes tərəfdaşları, onun dəyər zəncirindəki qurumlar və onun biznes əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə birbaşa əlaqəli olan istənilən digər qeyri-dövlət və ya dövlət qurumu ilə münasibətləri nəzərdə tutur.

14. Biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyi ölçüsündən, sektorundan, əməliyyat kontekstindən, mülkiyyət növündən və strukturundan asılı olmayaraq bütün müəssisələrə şamil edilir. Bununla belə, müəssisələrin həmin məsuliyyəti yerinə yetirmək üçün istifadə etdikləri vasitələrin miqyası və mürəkkəbliyi bu amillərə və müəssisənin insan hüquqlarına mənfi təsirlərinin ağırlıq dərəcəsinə uyğun olaraq dəyişə bilər.

Şərh:

Biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini yerinə yetirmək üçün istifadə etdiyi vasitələr, digər amillərlə yanaşı, onun ölçüsü ilə mütənasib olacaqdır. Kiçik və orta biznes müəssisələri daha böyük şirkətlərə nisbətən daha az imkan, eləcə də daha çox qeyri-rəsmi proseslərə və idarəetmə strukturlarına malik ola bilər, nəticədə onların müvafiq siyasət və prosesləri fərqli formalar alacaqdır. Lakin bəzi kiçik və orta biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına ciddi təsirləri ola bilər ki, bu da onların ölçüsündən asılı

olmayaraq müvafiq tədbirlərin görülməsini tələb edəcəkdir. Təsirlərin ağırlıq dərəcəsi onların miqyası, əhatə dairəsi və bərpaolunmazlıq xarakterinə görə qiymətləndiriləcək. Biznes müəssisəsinin insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini yerinə yetirmək üçün istifadə etdiyi vasitələr, həmçinin onun biznes fəaliyyətini korporativ qrup vasitəsilə və ya fərdi şəkildə həyata keçirməsindən və bunun dərəcəsindən asılı olaraq dəyişə bilər. Bununla belə, insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyi bütün biznes müəssisələrinə tam və bərabər şəkildə şamil edilir.

15. İnsan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini yerinə yetirmək üçün biznes müəssisələri aşağıdakılar da daxil olmaqla, öz ölçülərinə və şəraitlərinə uyğun siyasət və proseslərə malik olmalıdırlar:

a. İnsan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini yerinə yetirməyə dair siyasət öhdəliyi;

b. İnsan hüquqlarına təsirləri necə aradan qaldırdıqlarını müəyyənləşdirmək, qarşısını almaq, azaltmaq və hesabat vermək üçün insan hüquqları sahəsində lazımi araşdırma prosesi;

c. Səbəb olduqları və ya şərait yaratdıqları insan hüquqlarına hər hansı mənfi təsirlərin kompensasiya edilməsini mümkün edən proseslər.

Şərh:

Biznes müəssisələri insan hüquqlarına hörmət etdiklərini bilməli və nümayiş etdirməlidirlər. Onlar müəyyən siyasət və prosedurlara malik olmadıqca bunu edə bilməzlər. 16-cı Prinsipdən 24-cü Prinsipə qədər olan maddələr bu mövzu haqqında daha ətraflı şərh verir.

B. FƏALİYYƏT PRİNSİPLƏRİ

SİYASƏT ÖHDƏLİYİ

16. İnsan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyinin “inteqrasiyasının” əsası olaraq, biznes müəssisələri bu öhdəliyi yerinə yetirmək üçün aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olan siyasi bəyanat vasitəsilə ifadə etməlidirlər:

a) biznes müəssisəsinin ən yüksək rəhbərlik səviyyəsində təsdiq edilir;

b) müvafiq daxili və/və ya xarici mütəxəssis rəyinə əsaslanır;

c) müəssisənin işçi heyətindən, biznes tərəfdaşlarından və onun əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə birbaşa bağlı olan digər tərəflərdən insan hüquqları ilə bağlı gözləntilərini müəyyən edir;

d) ictimaiyyətə açıqdır və daxili, həmçinin xarici olaraq bütün işçi heyətinə, biznes tərəfdaşlarına və digər müvafiq tərəfləri məlumatlandırır;

e) biznes müəssisəsinə inteqrasiyası üçün zəruri olan əməliyyat siyasətində və prosedurlarında əks olunur.

Şərh:

“Bəyanat” termini biznes müəssisəsinin öz məsuliyyətlərini, öhdəliklərini, və gözləntilərini ictimaiyyətə açıqlamaq üçün istifadə etdiyi hər hansı vasitəni təsvir etmək üçün ümumi şəkildə istifadə olunur.

Siyasi bəyanatın adekvat şəkildə formalaşdırılmasını təmin etmək üçün tələb olunan ekspertiza səviyyəsi biznes müəssisəsinin

əməliyyatlarının mürəkkəbliyinə uyğun olaraq dəyişəcəkdir. Ekspertiza etibarlı onlayn və ya yazılı resurslardan tutmuş tanınmış ekspertlərlə məsləhətləşmələrə qədər müxtəlif mənbələrdən əldə edilə bilər.

Öhdəlik bəyanatı ictimaiyyətə açıq olmalıdır. O, müəssisənin müqavilə münasibətlərində olduğu subyektlərə; onun əməliyyatları ilə birbaşa bağlı olan və sırasına dövlət təhlükəsizlik qüvvələri də daxil ola biləcək digər tərəflərə; investorlara; və əhəmiyyətli insan hüquqları riskləri olan əməliyyatlar keçirildiyi halda isə potensial olaraq təsirə məruz qalan maraqlı tərəflərə aktiv şəkildə çatdırılmalıdır.

Bəyanatın, habelə onunla bağlı siyasət və prosedurların müəssisədaxili kommunikasiyası hesabatlılıq instansiyalarını və sistemlərini aydın şəkildə müəyyən etməli, həmçinin müvafiq struktur bölmələrinin işçi heyəti üçün zəruri təlimlərin keçirilməsi ilə dəstəklənməlidir. Dövlətlər siyasətin uzlaşması istiqamətində çalışdığı kimi, eləcə də biznes müəssisələri insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyi ilə daha geniş biznes fəaliyyətlərini və işgüzar münasibəti tənzimləyən siyasət və prosedurlar arasında uyğunluq təmin etməyə səy göstərməlidirlər. Buraya, məsələn, işçi heyəti üçün maliyyə və digər fəaliyyət həvəsləndirmələrini müəyyən edən siyasətlər və prosedurlar; satınalma təcrübələri; habelə insan hüquqlarının pozulması riski yarandığı hallarda lobbiçilik fəaliyyəti daxil edilməlidir.

Bu və digər müvafiq tədbirlər vasitəsilə, siyasi bəyanatı biznes müəssisəsinin ali rəhbərliyindən başlayaraq onun bütün struktur bölmələrinə daxil edilməlidir, əks halda həmin bölmələr insan hüquqları barədə məlumatlı olmadan və ya onlara riayət etmədən fəaliyyət göstərə bilərlər.

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ LAZİMİ ARAŞDIRMA

17. İnsan hüquqlarına mənfi təsirləri müəyyən etmək, qarşısını almaq, azaltmaq və bu təsirləri necə aradan qaldırdıqları barədə hesabat vermək üçün biznes müəssisələri insan hüquqları üzrə lazımi araşdırma aparmalıdırlar. Bu proses real və potensial insan hüquqları təsirlərinin qiymətləndirilməsini, əldə olunmuş nəticələrin integrasiyasını və onlara uyğun hərəkət edilməsini, görülən tədbirlərin nəticələrinin izlənməsini, habelə təsirlərin necə aradan qaldırılması barədə məlumat verilməsini əhatə etməlidir. İnsan hüquqlarına dair vəziyyətin araşdırılmasına aşağıdakılar daxildir:

a) biznes müəssisəsinin öz fəaliyyəti nəticəsində səbəb ola biləcəyi və ya rəvac verə biləcəyi, yaxud onun işgüzar münasibətləri vasitəsilə birbaşa öz əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə bağlı ola biləcək insan hüquqlarına mənfi təsirləri əhatə etməlidir;

b) biznes müəssisəsinin ölçüsündən, insan hüquqlarına ciddi mənfi təsir göstərmə riskindən, habelə onun əməliyyatlarının xarakterindən və kontekstindən asılı olaraq mürəkkəblik dərəcəsinə görə dəyişəcəkdir;

c) biznes müəssisəsinin əməliyyatları və əməliyyat konteksti inkişaf etdikcə insan hüquqları risklərinin zamanla dəyişə biləcəyi nəzərə alınmaqla, davamlı olmalıdır.

Şərh:

Bu Prinsip insan hüquqları sahəsində lazımi araşdırma üçün parametrləri müəyyən edir, 18-ci Prinsipdən 21-ci Prinsipə qədər olan maddələr isə onun əsas komponentlərini ətraflı şəkildə açıqlayır.

İnsan hüquqları riskləri biznes müəssisəsinin insan hüquqlarına potensial mənfi təsirləri kimi başa düşülür. Potensial təsirlər qarşısının alınması və ya azaldılması yolu ilə aradan qaldırılmalıdır, artıq baş vermiş faktiki təsirlər isə hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsi (ziyanın ödənilməsi) tədbirlərinin predmetinə çevrilməlidir (22-ci Prinsip).

İnsan hüquqları ilə bağlı lazımi araşdırma daha geniş biznes müəssisələrinin risklərinin idarə edilməsi sistemlərinə daxil edilə bilər, bir şərtlə ki, o, yalnız şirkətin özü üçün əhəmiyyətli riskləri müəyyən etmək və idarə etməkdən kənara çıxmaqla kifayətlənməsin və hüquq sahiblərinə yönəlmiş riskləri də əhatə etsin.

Müqavilələrin və ya digər sazişlərin strukturlaşdırılması mərhələsində belə insan hüquqları ilə bağlı risklərin artıq arta və ya azaldıla biləcəyini, həmçinin birləşmə və ya qoşulma prosesləri vasitəsilə miras olaraq qəbul edilə biləcəyini nəzərə alaraq, insan hüquqları sahəsində lazımi araşdırmalara yeni bir fəaliyyətin və ya işgüzar münasibətin qurulmasının mümkün qədər erkən mərhələsində başlanılmalıdır.

Biznes müəssisələrinin dəyər zəncirlərində çoxlu sayda müəssisə olduğu halda, onların hamısında insan hüquqlarına mənfi təsirlərlə bağlı lazımi araşdırmaların aparılması həddindən artıq çətin ola bilər. Belə olan halda, biznes müəssisələri – istər müəyyən təchizatçıların və ya müştərilərin fəaliyyət konteksti, istər cəlb olunmuş xüsusi əməliyyatlar, məhsullar və ya xidmətlər, yaxud digər müvafiq amillər səbəbindən olsun – insan hüquqlarına mənfi təsirlərin yaranma riskinin ən yüksək olduğu ümumi sahələri müəyyən etməli və insan hüquqları sahəsində lazımi araşdırmaların aparılmasında bu sahələrə üstünlük verməlidirlər.

Biznes müəssisəsi digər tərəflərin səbəb olduğu insan hüquqlarına mənfi təsirlərə rəvac verdikdə və ya bu təsirlərə rəvac verdiyi iddia

olunduqda, fəaliyyətdə iştirakçılıq məsələləri ortaya çıxı bilər. İştirakçılıq anlayışı həm qeyri-hüquqi, həm də hüquqi mənaları ifadə edir. Qeyri-hüquqi baxımdan, biznes müəssisələrinin digər tərəfin törətdiyi hüquqi pozuntudan, məsələn, faydalandığı aşkar olduqda, onlar həmin tərəfin əməllərində “iştirakçı” kimi qəbul edilə bilər.

Hüquqi baxımdan, əksər milli yurisdiksiyalar cinayətin törədilməsində iştirak etməyi qadağan edir və bir çoxu belə hallarda biznes müəssisələrinin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə imkan verir. Ümumiyyətlə, mülki iddialar həm də biznes müəssisəsinin zərərin vurulmasında iddia edilən iştirakına əsaslanı bilər, hərçənd bu iddialar insan hüquqları terminləri ilə ifadə olunmaya da bilər. Beynəlxalq cinayətlər üzrə məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, cinayətə kömək etmə və ya cinayətə təhrik etmə üzrə müvafiq standart cinayətin törədilməsinə mühüm təsir göstərən praktiki köməkliyin və ya təşviqin qəsdən təmin edilməsidir.

İnsan hüquqları sahəsində lazımi araşdırmaların müvafiq qaydada aparılması, biznes müəssisələrinin insan hüquqlarının pozulması iddiası ilə bağlı hər hansı fəaliyyətdə iştirakdan qaçmaq üçün ağılabatan bütün tədbirləri gördüklərini nümayiş etdirməklə, onlara qarşı irəli sürülən hüquqi iddialar riskini aradan qaldırmağa kömək etməlidir. Biznes müəssisələri bilməlidirlər ki, bu proses, özlüyündə onları insan hüquqları pozuntularına səbəbolma və ya rəvacvermə məsuliyyətindən avtomatik və tamamilə azad edir.

18. İnsan hüquqları risklərini qiymətləndirmək üçün biznes müəssisələri həm öz fəaliyyətləri vasitəsilə, həm də işgüzar münasibətlərinin nəticəsi olaraq, insan hüquqlarına hər hansı faktiki və ya potensial mənfi təsirləri müəyyən etməli və dəyərləndirməlidirlər. Bu proses:

a) insan hüquqları üzrə daxili və/və ya müstəqil xarici ekspertizadan istifadə etməli;

b) biznes müəssisəsinin ölçüsünə, habelə əməliyyatın mahiyyətinə və kontekstinə uyğun olaraq potensial təsirə məruz qalan qruplar və digər müvafiq maraqlı tərəflərlə məqsədyönlü məsləhətləşmələrin aparılmasını əhatə etməlidir.

Şərh:

İnsan hüquqları üzrə lazımi araşdırmanın aparılmasında ilkin addım biznes müəssisəsinin aidiyyəti ola biləcəyi faktiki və potensial insan hüquqlarına mənfi təsirlərin xarakterini müəyyən etmək və qiymətləndirməkdir. Bunun məqsədi, əməliyyatların konkret kontekstinə nəzərə alaraq, konkret insanlar üzərindəki spesifik təsirləri anlamaqdır. Adətən buna – mümkün olduqda, planlaşdırılan biznes fəaliyyətindən əvvəl insan hüquqları ilə bağlı mövcud şəraitin dəyərləndirilməsi; kimlərin təsirə məruz qala biləcəyinin müəyyən edilməsi; müvafiq insan hüquqları standartlarının və problemlərinin sistemləşdirilməsi; habelə planlaşdırılan fəaliyyətin və bununla bağlı işgüzar münasibətlərin müəyyən edilmiş həmin şəxslərin insan hüquqlarına necə mənfi təsir göstərə biləcəyini qabaqcadan proqnozlaşdırılması daxildir.

Bu prosesdə biznes müəssisələri daha yüksək həssaslıq və ya marjinalaşma riski altında ola biləcək qrup və ya əhali təbəqələrinə aid fərdlər üzərindəki hər hansı xüsusi insan hüquqları təsirlərinə lazımi diqqət yetirməli, habelə qadınların və kişilərin qarşılaşa biləcəyi fərqli riskləri nəzərə almalıdır.

İnsan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsi prosesləri risklərin qiymətləndirilməsi və ya ətraf mühitə və sosial təsirlərin qiymətləndirilməsi kimi digər proseslərə daxil edilə bilsə də, biznes

müəssisələri bu hüquqlardan faktiki olaraq hər hansı birinə potensial təsir göstərə bildiyinə görə, onlar beynəlxalq səviyyədə tanınmış bütün insan hüquqlarını istinad nöqtəsi (meyar) kimi götürməlidir.

İnsan hüquqları ilə bağlı vəziyyət dinamik olduğundan, insan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsi müntəzəm olaraq aparılmalıdır: yeni fəaliyyət və ya işgüzar münasibətə başlamazdan əvvəl; fəaliyyətdə mühüm qərarlar qəbul edilməzdən və ya dəyişikliklər olunmazdan öncə (məsələn, bazara giriş, məhsulun təqdim edilməsi, siyasət dəyişikliyi və ya biznesdə daha geniş dəyişikliklər); fəaliyyət mühitindəki dəyişikliklərə cavab olaraq və ya bu dəyişiklikləri qabaqcadan proqnozlaşdırarkən (məsələn, sosial gərginliyin artması); habelə fəaliyyətin və ya işgüzar münasibətlərin mövcudluğu dövründə vaxtaşırı olaraq.

Biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına mənfi təsirlərini dəqiq qiymətləndirmələrini təmin etmək məqsədilə, onlar potensial təsire məruz qalan maraqlı tərəflərin narahatlıqlarını səmərəli qarşılıqlı əlaqəyə mane ola biləcək dil və digər potensial amilləri nəzərə alan bir üsulla, onlarla birbaşa məsləhətləşmələr aparmaq yolu ilə anlamağa çalışmalıdırlar.

Belə məsləhətləşmələrin aparılması mümkün olmadığı hallarda, biznes müəssisələri ağlabatan alternativ variantları, o cümlədən insan hüquqları müdafiəçiləri və vətəndaş cəmiyyətinin digər nümayəndələri də daxil olmaqla, etibarlı və müstəqil ekspert resursları ilə məsləhətləşmələr aparmağı nəzərdən keçirməlidirlər.

İnsan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsinin nəticələri insan hüquqları sahəsində lazımi araşdırmaların sonrakı mərhələlərinin müəyyən edilməsi üçün əsas təşkil edir.

19. İnsan hüquqlarına mənfi təsirlərin qarşısını almaq və azaltmaq üçün biznes müəssisələri təsirin qiymətləndirilməsinin nəticələrini müvafiq daxili funksiyalara və proseslərə integrasiya etməli və müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidirlər.

a) Effektiv integrasiya aşağıdakıları tələb edir:

i) bu cür təsirlərin aradan qaldırılması üçün məsuliyyət biznes müəssisəsinin daxilində müvafiq rəhbərlik səviyyəsinə və struktur bölməsinə tapşırılmasını;

ii) daxili qərarların qəbulu, büdcə ayırmaları və nəzarət prosesləri sözügedən təsirlərə qarşı səmərəli tədbirlərin görülməsinə imkan yaratmasını.

b) Müvafiq tədbirlər aşağıdakılardan asılı olaraq dəyişəcəkdir:

i) biznes müəssisəsinin mənfi təsire səbəb olub-olmaması və ya buna rəvac verməsi, yaxud bu təsirin məhz işgüzar münasibətlər vasitəsilə onun əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə birbaşa əlaqəli olması səbəbindən aidiyyətinin olması;

ii) mənfi təsirin aradan qaldırılmasında müəssisənin sahib olduğu təsir imkanlarının dərəcəsi.

Şərh:

İnsan hüquqlarına təsirlərin qiymətləndirilməsindən əldə edilən konkret nəticələrin biznes müəssisəsi daxilində üfüqi integrasiyası səmərəli ola bilər, bir şərtlə ki, müəssisənin insan hüquqları üzrə

siyasət öhdəliyi bütün müvafiq biznes funksiyalarına daxil edilmiş olsun. Bu, qiymətləndirmə nəticələrinin düzgün başa düşülməsini, onlara lazımi əhəmiyyət verilməsini və müvafiq tədbirlərin tətbiq edilməsini təmin etmək üçün tələb olunur.

İnsan hüquqlarına təsirləri qiymətləndirərkən biznes müəssisələri həm faktiki, həm də potensial mənfi təsirləri müəyyən etməli olacaqlar. Potensial təsirlərin qarşısı nəticələrin biznes müəssisəsi daxilində üfüqi integrasiyası vasitəsilə alınmalı və ya onlar azaldılmalıdır, faktiki təsirlər – yəni artıq baş vermiş olanlar isə hüquqların bərpası və zərərin aradan qaldırılması mövzusu olmalıdır (Prinsip 22).

Biznes müəssisəsi insan hüquqlarına mənfi təsirə səbəb olduqda və ya səbəb ola bildikdə, sözügedən təsirin dayandırılması və ya qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlər görməlidir.

Biznes müəssisəsi insan hüquqlarına mənfi təsirə rəvac verdiyi və ya rəvac verə biləcəyi təqdirdə, özünün mənfi təsirə töhfəsinin dayandırılması və ya qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlər görməli, habelə qalan təsirləri mümkün qədər azaltmaq üçün öz təsir imkanlarından maksimum dərəcədə istifadə etməlidir. Müəssisənin zərər vuran qurumun hüquqa zidd əməllərində dəyişiklik etmək imkanına malik olduğu hallarda onun təsir imkanlarının mövcud olduğu hesab edilir.

Biznes müəssisəsi insan hüquqlarına mənfi təsir göstərmədikdə, lakin bu təsir başqa bir qurumla işgüzar münasibətləri birbaşa onun əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə bağlıdırsa, bu halda vəziyyət daha da mürəkkəbdir. Belə vəziyyətlərdə müvafiq tədbirin müəyyən edilməsinə təsir edəcək amillər arasında müəssisənin müvafiq qurum üzərində təsir imkanları, bu münasibətlərin müəssisə üçün nə dərəcədə mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi, hüquq pozuntusunun ağırlıq dərəcəsi və həmin qurumla münasibətlərə xitam

verilməsinin özü insan hüquqları baxımından mənfi nəticələrə səbəb olub-olmayacağı daxildir.

Vəziyyət və onun insan hüquqları üçün doğurduğu nəticələr nə qədər mürəkkəb olarsa, müəssisənin hansı cavab tədbirləri görəcəyinə qərar verərkən müstəqil ekspert rəyinə əsaslanması üçün bir o qədər güclü əsaslar yaranır.

Əgər biznes müəssisəsinin mənfi təsirin qarşısını almaq və ya onu azaltmaq üçün təsir imkanları varsa, o, bundan istifadə etməlidir. Əgər təsir imkanları mövcud deyilsə, müəssisə onu artırmaq yollarını axtarmalıdır, təsir imkanları, məsələn, aidiyyəti quruma potensialın gücləndirilməsi xidmətləri və ya digər stimullaşdırıcı tədbirlər təklif etməklə, yaxud digər subyektlərlə əməkdaşlıq etməklə artırıla bilər.

Biznes müəssisəsinin mənfi təsirlərin qarşısını almaq və ya azaltmaq üçün kifayət qədər təsir imkanları olmadığı və bu imkanları artırma bilmədiyi hallar da olur. Belə olan təqdirdə müəssisə münasibətlərə xitam verilməsinin törədə biləcəyi insan hüquqlarına potensial mənfi təsirlərə dair əsaslı qiymətləndirmələri nəzərə almaqla, həmin münasibətləri bitirməyi nəzərdən keçirməlidir.

Münasibətlərin müəssisə üçün "həllədiçi" olduğu hallarda, həmin münasibətlərə xitam verilməsi əlavə çətinliklər yaradar. Müəssisənin kommersiya fəaliyyəti üçün zəruri olan və barəsində ağlabatan alternativ mənbə mövcud olmayan məhsul və ya xidmətin təmin edildiyi işgüzar münasibətlər həllədiçi hesab edilə bilər. Belə vəziyyətdə insan hüquqlarına mənfi təsirin ağırlıq dərəcəsi də nəzərə alınmalıdır: hüquq pozuntusu nə qədər ağır olarsa, müəssisə münasibətlərə xitam verib-verməmək barədə qərar qəbul etməzdən əvvəl müsbət dəyişikliklərin bir o qədər qısa müddətdə baş verməsini tələb etməlidir. Hər bir halda, hüquq pozuntusu davam etdiyi və müəssisə bu münasibətləri saxladığı müddətcə, o, mənfi təsirlərin azaldılması istiqamətində özünün davamlı səylərini əyani şəkildə

nümayiş etdirməyi bacarmalı və mövcud əlaqənin davam etməsindən doğan istənilən – işgüzar nüfuz, maliyyə və ya hüquqi xarakterli nəticələri qəbul etməyə hazır olmalıdır.

20. İnsan hüquqlarına mənfi təsirlərin aradan qaldırıldığını yoxlamaq üçün biznes müəssisələri öz cavab tədbirlərinin effektivliyini izləməlidirlər. İzləmə prosesi aşağıdakılara əsaslanmalıdır:

a) müvafiq keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri;

b) daxili və xarici mənbələrin, o cümlədən mənfi təsirə məruz qalmış maraqlı tərəflərin rəyləri.

Şərh:

Görülən tədbirlərin nəticələrinin izlənilməsi biznes müəssisəsinin insan hüquqları sahəsindəki siyasətinin optimal şəkildə icra olunub-olunmadığını, müəyyən edilmiş insan hüquqları təsirlərinə qarşı effektiv cavab tədbirlərinin görülmə-görülmədiyini müəyyən etmək və davamlı təkmilləşməni təmin etmək üçün zəruridir.

Biznes müəssisələri daha yüksək həssaslıq və ya marginallaşma riski altında ola biləcək qruplara və ya əhali təbəqələrinə aid fərdlərə münasibətdə törədilən mənfi təsirlərə qarşı görülmüş cavab tədbirlərinin səmərəliliyinin izlənilməsi üçün xüsusi səy göstərməlidir.

İzləmə prosesi müvafiq daxili hesabat proseslərinə inteqrasiya etməlidir. Biznes müəssisələri digər məsələlərlə bağlı artıq istifadə etdikləri vasitələrdən istifadə edə bilərlər. Bura fəaliyyətin səmərəliliyinə dair müqavilələr və rəylər, habelə zəruri hallarda gender qrupları üzrə bölünmüş məlumatlardan istifadə edilməklə aparılan sorğular və auditlər daxil ola bilər. Operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri də birbaşa təsirə məruz qalmış şəxslər tərəfindən

biznes müəssisəsinin insan hüquqları üzrə lazımı araşdırma tədbirlərinin səmərəliliyinə dair mühüm rəylərin əldə olunmasını təmin edə bilər (bax: Prinsip 29).

21. İnsan hüquqlarına mənfi təsirlərin aradan qaldırılması istiqamətində görülmüş tədbirlər barədə hesabat vermək məqsədilə biznes müəssisələri bu barədə xarici auditoriyaya məlumat verməyə hazır olmalıdır; bu, xüsusilə mənfi təsirə məruz qalmış maraqlı tərəflər tərəfindən və ya onların adından məsələlər qaldırıldığı hallarda vacibdir. Fəaliyyəti və ya fəaliyyət konteksti ağır insan hüquqları təsirləri riski yaradan biznes müəssisələri bu təsirlərin aradan qaldırılması yolları barədə rəsmi qaydada hesabat verməlidirlər. Bütün hallarda kommunikasiya aşağıdakı prinsiplərə uyğun olmalıdır:

a) müəssisənin insan hüquqlarına təsirinin xarakterini əks etdirən forma və tezlikdə olmalı, habelə hədəf auditoriyası üçün əlçatan formada təqdim edilməli;

b) müəssisənin konkret insan hüquqları təsirinə qarşı cavab tədbirlərinin adekvatlığını qiymətləndirmək üçün kifayət qədər məlumatlarla təmin etməli;

c) öz növbəsində, mənfi təsirə məruz qalmış maraqlı tərəflər, işçi heyəti üçün risklər yaratmamalı və kommersiya sirrinin qorunmasına dair qanuni tələblərə xələl gətirməməlidir.

Şərh:

Kommunikasiya müxtəlif formalarda, o cümlədən əyani görüşlər, onlayn dialoqlar, mənfi təsirə məruz qalmış maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmələr və rəsmi açıq hesabatlar vasitəsilə həyata keçirilə

bilər. Rəsmi hesabatlılıq mexanizmi özü də təkamül edir; bura ənənəvi illik hesabatlar və korporativ məsuliyyət/dayanıqlılıq hesabatları ilə yanaşı, artıq onlayn yenilənmələr, habelə vahid maliyyə və qeyri-maliyyə hesabatları da daxil edilir.

İşgüzar fəaliyyətin xarakterindən və ya fəaliyyət kontekstindən qaynaqlanmasından asılı olmayaraq, insan hüquqlarının ağır dərəcədə pozulması riskləri mövcud olduğu hallarda müəssisələr tərəfindən rəsmi hesabatların verilməsi gözlənilir. Hesabatlılıq müəssisələrin insan hüquqlarına mənfi təsirləri necə müəyyən etdiyini və aradan qaldırdığını əks etdirən mövzuları və göstəriciləri əhatə etməlidir. İnsan hüquqları üzrə hesabatların müstəqil yoxlanılması onun məzmununu və etibarlılığını gücləndirə bilər. Sektora aid göstəricilər faydalı əlavə təfərrüatlar təmin edə bilər.

HÜQUQLARIN BƏRPASI

22. Biznes müəssisələri insan hüquqlarına mənfi təsirlərə səbəb olduqlarını və şərait yaratdıqlarını müəyyən etdikdə, qanuni proseslər vasitəsilə həmin təsirlərin aradan qaldırılmasını təmin etməli və ya hüquqların bərpası prosesində əməkdaşlıq etməlidirlər.

Şərh:

Ən mükəmməl daxili siyasət və təcrübələr tətbiq edildiyi hallarda belə, biznes müəssisəsi öncədən görə bilmədiyi və ya qarşısını almağa müvəffəq olmadığı insan hüquqlarına mənfi təsirlərə səbəb ola və ya onların yaranmasına şərait yarada bilər.

Biznes müəssisəsi insan hüquqları üzrə lazımi araşdırma prosesi və ya digər vasitələrlə belə bir halı müəyyən etdikdə, onun insan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti təkbəşinə və ya digər tərəflərlə

əməkdaşlıq çərçivəsində hüquqların bərpası prosesində aktiv iştirakı tələb edir. Biznes müəssisəsinin fəaliyyətindən potensial təsirə məruz qala biləcək şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri, Prinsip 31-də təsbit olunmuş müəyyən əsas meyarlara cavab verdiyi təqdirdə, hüquqların bərpasını təmin etməyin effektiv vasitələrdən biri ola bilər.

Biznes müəssisəsinin özünün səbəb olmadığı və ya şərait yaratmadığı, lakin işgüzar münasibətlər vasitəsilə onun əməliyyatları, məhsulları və ya xidmətləri ilə birbaşa bağlı olan mənfi təsirlər baş verdiyi təqdirdə, insan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti həmin müəssisənin özünün hüquqlarının bərpasını təmin etməsini tələb etmir; hərçənd ki, müəssisə bu prosesdə müəyyən rol oynaya bilər.

Müəyyən hallarda, xüsusilə də cinayət törədilməsi barədə iddialar irəli sürüldükdə, bir qayda olaraq, məhkəmə instansiyaları ilə əməkdaşlıq tələb olunur.

İnsan hüquqlarına mənfi təsirlər barədə iddiaların mübahisələndirildiyi hallar da daxil olmaqla, hüquqların bərpasına nail olmaq üçün müraciət edilə biləcək mexanizmlərə dair əlavə göstərişlər hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış haqqında III fəsildə təsbit edilmişdir.

FƏALİYYƏT ŞƏRAİTİ İLƏ BAĞLI MƏSƏLƏLƏR

23. Bütün hallarda, biznes müəssisələri:

a) fəaliyyət göstərdikləri məkandan asılı olmayaraq, müvafiq qanunvericiliyə riayət etməli və beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmalı;

b) ziddiyyətli tələblərlə qarşılaşdıqda, beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarının prinsiplərinə riayət etməyin yollarını axtarmalı;

c) fəaliyyət göstərdikləri məkandan asılı olmayaraq, insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasına səbəb olma və ya şərait yaratma riskini hüquqi uyğunluq (qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilməsi) məsələsi kimi nəzərdən keçirməlidir.

Şərh:

Müəyyən ölkə daxilindəki və ya yerli şərait müəssisənin fəaliyyətindən və işgüzar münasibətlərindən qaynaqlanan insan hüquqları risklərinə təsir göstərə bilsə də, bütün biznes müəssisələri fəaliyyət göstərdikləri məkandan asılı olmayaraq insan hüquqlarına hörmət etmək sahəsində eyni məsuliyyəti daşıyırlar. Daxili şərait bu məsuliyyətin tam yerinə yetirilməsinə imkan vermədikdə, biznes müəssisələri mövcud vəziyyətdə mümkün qədər beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqları prinsiplərinə riayət etməli və bunun üçün öz səylərini nümayiş etdirə bilməlidir.

Müəyyən fəaliyyət mühitləri, məsələn, münacişədən zərər çəkmiş ərazilər, digər tərəflərin (məsələn, təhlükəsizlik qüvvələrinin) törətdiyi kobud insan hüquqları pozuntularında müəssisələrin iştirakçı olması risklərini artırabilir. Ekstraterritorial (ölkə həddlərindən kənar) mülki iddialardan, eləcə də korporativ cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan yurisdiksiyalarda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun müddələrinin daxili qanunvericiliyə implementasiyasından irəli gələn potensial korporativ hüquqi məsuliyyət şəbəkəsinin genişləndiyini nəzərə alaraq, biznes müəssisələri bu riskləri hüquqi uyğunluq (qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilməsi) məsələsi kimi qəbul etməlidirlər.

Bundan əlavə, korporativ direktorlar, vəzifəli şəxslər və işçilər insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasına səbəb olan əməllərə görə fərdi qaydada məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər.

Bu kimi müəkkəb şərtlərdə biznes müəssisələri vəziyyəti daha da gərginləşdirmədiklərindən əmin olmalıdırlar. Ən yaxşı cavab və ya tədbirlərini qiymətləndirərkən, müəssisələrə yalnız daxili ekspertizaya və struktur bölmələr arası məsləhətləşmələrə əsaslanmaq deyil, həmçinin hökumətlər, vətəndaş cəmiyyəti, insan hüquqları üzrə milli təsisatlar və aidiyyəti çoxtərəfli təşəbbüslər də daxil olmaqla, mötəbər və müstəqil xarici ekspertlərlə məsləhətləşmələr aparmaq tövsiyə olunur.

24. Baş vermiş və ya potensial insan hüquqlarına mənfi təsirlərin aradan qaldırılması üçün tədbirlərin prioritetləşdirilməsi zəruri olduqda, biznes müəssisələri ilk növbədə ən ağır xarakter daşıyan və ya gecikmiş cavab tədbirləri nəticəsində aradan qaldırılması mümkün olmayan halların qarşısını almağa və onları azaltmağa çalışmalıdırlar.

Şərh:

Biznes müəssisələri insan hüquqlarına mənfi təsirlərin bütün hallarını aradan qaldırmalı olsalar da, onların hamısını eyni zamanda həll etmək həmişə mümkün olmaya bilər. Konkret hüquqi göstərişlər mövcud olmadıqda, prioritetləşdirmə zərurəti yaranarsa, biznes müəssisələri gecikdirilmiş reaksiyanın zərərin bərpa olunma imkanına təsir göstərə biləcəyini nəzərə alaraq, ilk növbədə ən ağır nəticələrə səbəb olan insan hüquqlarına mənfi təsirlərindən başlamalıdırlar. Bu kontekstdə və ya ağırlıq dərəcəsi mütləq meyar deyil, biznes müəssisələri tərəfindən müəyyən edilmiş digər insan hüquqlarına mənfi təsirlərlə müqayisədə nisbi xarakter daşıyır.

III. HÜQUQİ MÜDAFİƏ VASİTƏLƏRİNƏ ÇIXIŞ

A. ƏSAS PRİNSİPLƏR

25. Dövlətlər biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulmasından müdafiəni etmək vəzifəsinin tərkib hissəsi olaraq, öz ərazilərində və/və ya yurisdiksiyalarında belə pozuntuların baş verdiyi təqdirdə, zərərçəkmiş şəxslərin effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışını məhkəmə, inzibati, qanunvericilik və ya digər müvafiq vasitələrlə təmin etmək üçün lazımi addımlar atmalıdırlar.

Şərh:

Biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması halları baş verdiyi təqdirdə, Dövlət tərəfindən onların araşdırılması, cəzalandırılması və vurulmuş zərərin bərpası üçün lazımi addımlar atılmıdıqda, Dövlətin müdafiə etmək vəzifəsi zəifləyər və ya tamamilə əhəmiyyətsiz qala bilər.

Effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış həm prosessual, həm də maddi-hüquqi aspektləri ehtiva edir. Bu bölmədə müzakirə edilən şikayət mexanizmləri tərəfindən təmin edilən hüquqi müdafiə vasitələri müxtəlif maddi formalarda ola bilər ki, onların məqsədi, ümumiyyətlə, insan hüquqları ilə bağlı baş vermiş hər hansı zərərin qarşısını almaq və ya aradan qaldırmaq olacaq. Hüquqi müdafiə vasitələrinə üzrxahlıq, restitusiya, reabilitasiya, maliyyə və ya qeyri-maliyyə xarakterli təzminat və cəza sanksiyaları (cinayət və ya inzibati sanksiyalar, məsələn, cərimələr), habelə, məhkəmə qadağaları və ya pozuntunun təkrarlanmayacağına dair zəmanətlər vasitəsilə zərərin qarşısının alınması daxil ola bilər.

Hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsi prosedurları qərəzsiz olmalı, korrupsiyadan qorunmalı, həmçinin siyasi və ya nəticəyə təsir göstərməyə yönəlmiş digər müdaxilə cəhdlərindən uzaq olmalıdır.

Bu Rəhbər Prinsiplərin məqsədləri baxımından “şikayət” dedikdə, fərdin və ya qrupun hüquqa, müqaviləyə, açıq və ya gizli vədlərə, adət praktikasına və ya zərərçəkmiş icmaların ümumi ədalət anlayışlarına əsaslanıb bilən və onlarda müəyyən hüquqa malik olmaq hissi yaradan, subyektiv şəkildə qəbul edilən ədalətsizlik başa düşülür. “Şikayət mexanizmi” termini biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulmasına dair şikayətlərin qaldırılma və hüquqi müdafiə vasitələrinin tələb edilə biləcəyi dövlət əsaslı və ya qeyri-dövlət əsaslı, məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə xarakterli istənilən sistemləşdirilmiş prosesi ifadə etmək üçün istifadə olunur.

Dövlət əsaslı şikayət mexanizmləri dövlətin hər hansı bir hakimiyyət qolu və ya qurumu, yaxud qanunla və ya konstitusiya əsasında müstəqil orqan tərəfindən idarə oluna bilər. Onlar məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə xarakterli ola bilərlər. Bəzi mexanizmlərdə zərərçəkmiş şəxslər hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsi prosesində birbaşa iştirak edirlər; digər mexanizmlərdə vasitəçi onların adından hüquqi müdafiə tələb edir. Belə mexanizmlərə məhkəmələr (həm cinayət, həm də mülki işlər üzrə icraat), əmək tribunalları, insan hüquqları üzrə milli təsisatlar, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Transmilli Müəssisələr üçün Rəhbər Prinsipləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən Milli Əlaqə Nöqtələri, bir çox ombudsman təsisatları və hökumət tərəfindən idarə olunan şikayət xidmətləri daxildir.

Biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması hallarında hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi, həmçinin Dövlətlərdən bu mexanizmlər, onlara çıxış yolları və həmin məqsədlər üçün nəzərdə tutulan istənilən (maliyyə və ya ekspert) dəstək barədə

ictimaiyyətin məlumatlılığının təmin edilməsi anlayışının artırılmasına şərait yaratmağı tələb edir.

Dövlət tərəfindən yaradılmış məhkəmə və qeyri-məhkəmə şikayət mexanizmləri daha geniş hüquqi müdafiə sisteminin əsasını təşkil etməlidir. Belə bir sistemdə operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri müraciət etmə imkanını və mübahisələrin ilkin mərhələdə həllini təmin edə bilər. Dövlət əsaslı və operativ səviyyəli mexanizmlər, öz növbəsində, əməkdaşlıq təşəbbüslərinin, eləcə də beynəlxalq və regional insan hüquqları mexanizmlərinin bərpaedici funksiyaları ilə tamamlana və ya gücləndirilə bilər. Bu mexanizmlərlə bağlı əlavə təlimatlar Rəhbər Prinsiplərin 26-31-ci Prinsiplərində verilmişdir.

B. FƏALİYYƏT PRINSİPLƏRİ

DÖVLƏT MƏHKƏMƏ MEXANİZMLƏRİ

26. Dövlətlər biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması hallarında daxili məhkəmə mexanizmlərinin səmərəliliyini təmin etmək üçün lazımi addımlar atmalı, o cümlədən hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışdan imtinaya səbəb ola biləcək hüquqi, praktiki və digər aidiyyəti maneələrin azaldılması yollarını nəzərdən keçirməlidirlər.

Şərh:

Effektiv məhkəmə mexanizmlərinə çıxışın təmin edilməsi hüquqi müdafiə vasitələrinin əsasını təşkil edir. Məhkəmələrin biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması hallarını həll etmək qabiliyyəti onların qərəzsizliyindən, dürüstlüyündən və lazımi prosessual qaydalara riayət etmək imkanlarından asılıdır.

Dövlətlər məhkəməyə müraciətin hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışın əsas elementi olduğu və ya effektiv hüquqi müdafiənin alternativ mənbələrinin mövcud olmadığı vəziyyətlərdə qanuni işlərin məhkəməyə çıxarılmasının qarşısını almaq üçün maneələr yaratmadıqlarını təmin etməlidirlər.

Onlar həmçinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə məhkəmə prosesindəki korrupsiya halları ilə maneə yaradılmamasını, məhkəmələrin digər dövlət nümayəndələrinin və sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi və ya siyasi təzyiqlərindən müstəqil olmasını, eləcə də insan hüquqları müdafiəçilərinin qanuni və dinc fəaliyyətlərinə maneə törədilməməsinə təmin etməlidirlər.

Biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması hallarına dair qanuni işlərə baxılmasının qarşısını ala biləcək hüquqi maneələr, məsələn, aşağıdakı hallarda yarana bilər:

- Daxili cinayət və mülki qanunvericiliyə əsasən korporativ qrupun üzvləri arasında hüquqi məsuliyyətin bölüşdürülməsi qaydası müvafiq cavabdehlikdən boyun qaçırmağı asanlaşdırdıqda;
- İddiaçılar fəaliyyət göstərilən dövlətdə ədalət mühakiməsindən imtina ilə üzləşdikdə və iddianın əsaslılığından asılı olmayaraq, şirkətin qeydiyyatda olduğu dövlətin məhkəmələrinə müraciət edə bilmədikdə;
- Yerli xalqlar və miqrantlar kimi müəyyən qruplar, əhalinin digər geniş təbəqələrinə şamil olunan insan hüquqlarının hüquqi mühafizəsi ilə eyni səviyyəli qorunmadan kənarda saxlanıldıqda.

Məhkəmə müdafiəsi vasitələrinə çıxış üçün praktiki və prosessual maneələr, məsələn, aşağıdakı hallarda yarana bilər:

- İddiaların qaldırılması xərcləri əsassız işlərin qarşısının alınması üçün müvafiq çəkindirici amil olmaq hüddudlarını aşdıqda və/və ya dövlət dəstəyi, “bazar əsaslı” mexanizmlər (məhkəmə iddiasının

sığortalanması və vəkil haqqı strukturları kimi) və ya digər vasitələrlə əqlabatan səviyyəyə qədər azaldıla bilmədikdə;

- Resursların çatışmazlığı və ya vəkillərin bu sahədə iddiaçılara məsləhət verməsi üçün digər stimulların olmaması səbəbindən iddiaçılar hüquqi yardımını təmin etməkdə çətinliklərlə üzləşdikdə;
- İddiaların birləşdirilməsi və ya nümayəndəli məhkəmə icraatının (kollektiv iddialar və digər müştərək iddia prosedurları kimi) həyata keçirilməsi üçün adekvat imkanlar mövcud olmadıqda və bu hal fərdi iddiaçılar üçün effektiv hüquqi müdafiəni əngəllədikdə;
- Prokurorlar dövlətin insan hüquqları ilə bağlı cinayətlərdə fiziki və sahibkarlıq subyektlərinin iştirakını araşdırmaq üzrə öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün adekvat resurslara, ekspertizaya və dəstəyə malik olmadıqda.

Bu maneələrin bir çoxu sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqları iddiaları üzrə tərəflər arasındakı maliyyə resursları, informasiyaya çıxış və ekspertiza (peşəkar biliklər) kimi sahələrdə tez-tez mövcud olan qeyri-bərabərliyin nəticəsidir və ya bu qeyri-bərabərlik səbəbindən daha da dərinləşir.

Bundan əlavə, istər birbaşa ayrı-seçkilik, istərsə də məhkəmə mexanizmlərinin layihələndirilməsi və fəaliyyət göstərməsi qaydasının nəzərdə tutulmamış nəticələri ucbatından, yüksək risk qrupuna aid olan həssas və ya marginallaşmış təbəqələrdən olan şəxslər bu mexanizmlərə çıxış, onlardan istifadə və yararlanma zamanı tez-tez əlavə mədəni, sosial, fiziki və maliyyə maneələri ilə üzləşirlər.

Hüquqi yazılış - hüquqi müdafiə prosesinin hər bir mərhələsində - ona çıxış, prosedurlar və nəticə mərhələsində - bu növ qrupların və ya əhəli təbəqələrinin hüquqlarına və xüsusi ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

DÖVLƏT ƏSASLI MƏHKƏMƏDƏNKƏNAR ŞİKAYƏT MEXANİZMLƏRİ

27. Dövlətlər biznes fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqlarının pozulması hallarının aradan qaldırılması üçün dövlətin mövcud hərtərəfli hüquqi müdafiə sisteminin bir hissəsi kimi, məhkəmə mexanizmləri ilə yanaşı, səmərəli və müvafiq məhkəmədənəknar şikayət və ya mexanizmlərinin fəaliyyətini təmin etməlidir.

Şərh:

İnzibati, qanunvericilik və digər məhkəmədənəknar mexanizmlər məhkəmə mexanizmlərinin tamamlanması və əvəzlənməsi baxımından mühüm rol oynayır. Hətta məhkəmə sistemlərinin səmərəli və adekvat resursla təmin olunduğu hallarda belə, onlar bütün iddia edilən pozuntularla bağlı yükü daşıya bilməzlər; məhkəmə müdafiəsi vasitələrinə həmişə ehtiyac olmadığı kimi, belə vasitələrdən istifadə də hər bir iddiaçı üçün həmişə üstünlük verilən yanaşma deyildir.

Sözügedən məsələlərdən, mövcud ictimai mənafedən və tərəflərin potensial ehtiyaclarından asılı olaraq, bu mexanizmlər mediasiya əsaslı, iddia-mühakimə xarakterli ola bilər, yaxud digər mədəni baxımdan müvafiq və hüquqlara uyğun gələn proseslərə əsaslanı bilər – və ya bunlardan bir neçəsinin kombinasiyasını ehtiva edə bilər. Onların effektivliyini təmin etmək üçün bu mexanizmlər 31-ci Prinsipdə təsbit olunmuş meyarlara cavab verməlidirlər.

İnsan hüquqları üzrə milli təsisatlar bu baxımdan xüsusilə mühüm rolə malikdirlər.

Məhkəmə mexanizmlərində olduğu kimi, dövlətlər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı insan hüquqları iddiaları üzrə tərəflər arasındakı

mövcud qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması, habelə yüksək risk qrupuna aid olan həssas və ya marginallaşmış təbəqələrdən olan şəxslərin üzləşdiyi əlavə çıxış maneələrinin ləğv edilməsi yollarını nəzərdən keçirməlidirlər.

QEYRİ–DÖVLƏT ƏSASLI ŞİKAYƏT MEXANİZMLƏRİ

28. Dövlətlər biznes fəaliyyəti bağlı insan hüquqlarına vurulan zərərlərlə məşğul olan effektiv qeyri-dövlət əsaslı şikayət mexanizmlərinə çıxışın asanlaşdırılması yollarını nəzərdən keçirməlidir.

Şərh:

Qeyri-dövlət əsaslı şikayət mexanizmlərinin bir kateqoriyasına təkbəşinə müəssisə, ya da onun maraqlı tərəflərlə birlikdə, habelə sahəvi assosiasiyalar və ya çox tərəfli qruplar tərəfindən idarə olunan mexanizmlər daxildir. Bu mexanizmlər məhkəmədən kənar xarakterlidir, lakin iddia-mühakimə, dialoq əsaslı və ya digər mədəni baxımdan müvafiq və hüquqlara uyğun gələn proseslərdən istifadə edə bilirlər. Bu mexanizmlər müraciət imkanı və pozuntuların aradan qaldırılması sürəti, xərclərin azaldılması və/və ya transmilli xarakter daşımaq kimi xüsusi üstünlüklər təklif edə bilər.

Digər kateqoriya regional və beynəlxalq insan hüquqları orqanlarından ibarətdir. Bunlar ən çox dövlətlər tərəfindən insan hüquqlarına hörmət etməklə əlaqədar olaraq öhdəliklərin iddia edilən pozuntuları ilə bağlı olub. Bunlardan bəzilərində həm də dövlətin biznes müəssisələri tərəfindən insan hüquqlarının pozulmasından müdafiəni təmin etmək vəzifəsini yerinə yetirməməsi ilə bağlı hallara da baxılmışdır.

Dövlətlər özləri tərəfindən təmin edilən mexanizmlərlə yanaşı, bu növ imkanlar haqqında məlumatlılığın artırılmasında və ya digər vasitələrlə onlara çıxışın asanlaşdırılmasında faydalı rol oynaya bilərlər.

29. Şikayətlərin erkən həll edilməsinə və birbaşa aradan qaldırılmasına (bərpasına) imkan yaratmaq üçün biznes müəssisələri mənfi təsirə məruz qala biləcək şəxslər və icmalar üçün effektiv operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri yaratmalı və ya bu mexanizmlərin işində iştirak etməlidir.

Şərh:

Biznes müəssisəsi tərəfindən mənfi təsirə məruz qala biləcək fərdlər və icmalar operativ səviyyəli şikayət mexanizmlərinə birbaşa çıxış əldə edə bilərlər. Bu mexanizmlər adətən müəssisələr tərəfindən müstəqil şəkildə və ya digər subyektlərlə, o cümlədən müvafiq maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq çərçivəsində idarə olunur. Onlar, həmçinin qarşılıqlı şəkildə qəbul edilən kənar ekspertə və ya quruma müraciət etmək vasitəsilə təmin edilə bilərlər. Bu mexanizmlər şikayət edən şəxslərdən ilk növbədə digər hüquqi müdafiə vasitələrinə müraciət etməyi tələb etmir.

Bu mexanizmlər problemlərin qiymətləndirilməsinə və hər hansı zərərin aradan qaldırılması yollarının axtarılmasına biznes müəssisəsini birbaşa cəlb edə bilərlər.

Operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri, biznes müəssisələrinin insan hüquqlarına hörmət etmək məsuliyyəti ilə bağlı iki mühüm funksiyanı yerinə yetirir:

- Birincisi, onlar biznes müəssisəsinin davam edən insan hüquqları üzrə lazımı araşdırma prosesinin bir hissəsi kimi insan hüquqlarına mənfi təsirlərin müəyyən edilməsini dəstəkləyirlər. Mexanizmlər bunu müəssisənin fəaliyyətindən birbaşa təsir görənlər və mənfi təsire məruz qaldığını və ya qala biləcəyinə inanaraq şəxslərə öz narahatlıqlarını bildirmək üçün bir əlaqə vasitəsi təqdim etməklə reallaşdırır. Şikayətlərdəki tendensiyaları və qanunauyğunluqları təhlil etməklə, biznes müəssisələri həmçinin sistemli problemləri müəyyən edə və öz təcrübələrini buna uyğun olaraq uyğunlaşdırma bilərlər;
- İkincisi, bu mexanizmlər şikayətlərin müəyyən edildikdən sonra onlara baxılmasına və mənfi təsirlərin erkən mərhələdə və birbaşa biznes müəssisəsi tərəfindən aradan qaldırılmasına imkan yaradır və bununla da zərərlərin böyüməsinin və şikayətlərin artmasının qarşısını alır.

Bu növ mexanizmlər, hər hansı bir narahatlıq və ya şikayətin qaldırılması üçün onun mütləq insan hüquqlarının pozulması iddiası səviyyəsində olmasını tələb etmir; əksinə, xüsusi olaraq mənfi təsire məruz qala biləcək şəxslərin istənilən əsaslı narahatlıqlarını müəyyən etməyi hədəfləyir. Əgər bu problemlər müəyyən edilərək həll edilməsə, zaman keçdikcə daha ciddi mübahisələrə və insan hüquqlarının pozulması hallarına çevrilə bilər.

Operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri təcrübədə öz effektivliyini təmin etmək üçün müəyyən meyarları əks etdirməlidir (Prinsip 31). Bu meyarlar miqyas, resurs, fəaliyyət sahəsi, mədəniyyət və digər parametrlərin tələblərinə uyğun olaraq şikayət mexanizminin müxtəlif formaları vasitəsilə təmin edilə bilər.

Operativ səviyyəli şikayət mexanizmləri daha geniş maraqlı tərəflərlə iş və kollektiv müqavilə bağlama prosesləri üçün mühüm tamamlayıcı rol oynaya bilər, lakin heç birini əvəz edə bilməz. Onlar əmək

mübahisələrinin həllində qanuni həmkarlar ittifaqlarının rolunu sarsıtmaq habelə məhkəmə və ya digər məhkəmədənənar şikayət mexanizmlərinə çıxışı məhdudlaşdırmaq üçün istifadə edilməməlidir.

30. İnsan hüquqları ilə bağlı standartlara hörmət prinsiplərinə əsaslanan sahəvi, çoxtərəfli və digər birgə təşəbbüslər effektiv şikayət mexanizmlərinin mövcud olmasını təmin etməlidir.

Şərh:

İnsan hüquqları ilə bağlı standartlar, davranış kodeksləri, fəaliyyət standartları, həmkarlar ittifaqları və transmilli korporasiyalar arasında global çərçivə sazişləri və oxşar öhdəliklər vasitəsilə sahəvi qurumlar, çoxtərəfli və digər birgə təşəbbüslər çərçivəsində qəbul edilmiş öhdəliklərdə getdikcə daha çox əks olunur.

Bu növ əməkdaşlıq təşəbbüsləri zərərçəkmiş tərəflərin və ya onların qanuni nümayəndələrinin sözügedən öhdəliklərin yerinə yetirilmədiyini hesab etdikləri təqdirdə öz narahatlıqlarını qaldıra biləcəkləri effektiv mexanizmlərin mövcudluğunu təmin etməlidir. Belə mexanizmlər nəzərdə tutulmadığı təqdirdə, həmin təşəbbüslərin legitimliyi risk altına düşə bilər.

Mexanizmlər fərdi üzvlər, birgə təşəbbüs və ya hər ikisi səviyyəsində ola bilər. Bu mexanizmlər hesabatlılığı təmin etməli və insan hüquqlarına mənfi təsirlərin aradan qaldırılmasına kömək etməlidir.

MƏHKƏMƏDƏNKƏNAR ŞİKAYƏT MEXANİZMLƏRİNİN SƏMƏRƏLİLİK MEYARLARI

31. Dövlət və qeyri-dövlət əsaslı məhkəmədənkənar şikayətlərə baxılması mexanizmlərinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə aşağıdakılar təmin edilməlidir:

a) Legitimlik: istifadəsi nəzərdə tutulan maraqlı tərəflərin etimadını qazanmalı və şikayət proseslərinin ədalətli şəkildə aparılması üçün cavabdeh olmaq;

b) Əlçatanlıq: istifadəsi nəzərdə tutulan maraqlı tərəflərə məlum olmalı və əlçatanlıq baxımından xüsusi maneələrlə üzləşə biləcək şəxslərə adekvat yardım göstərilməsini təmin etmək;

c) Proqnozlaşdırıla bilənlik: hər bir mərhələ üçün təxmini müddətləri göstərən aydın və məlum proseduru təmin etmək, habelə mövcud proses və nəticələrin növləri və onların icrasının monitorinqi vasitələri barədə aydınlıq gətirmək;

d) Ədalətlik: şikayətçi tərəflərin şikayət prosesində ədalətli, məlumatlı və qarşılıqlı hörmət prinsipləri əsasında iştirak etməsi üçün zəruri olan məlumat mənbələrinə, məsləhət və ekspert biliklərinə əqləbatan çıxışını təmin etməyə çalışmaq;

e) Şəffaflıq: şikayətin tərəflərini onun gedışı barədə məlumatlandırmaq və onun səmərəliliyinə inam yaratmaq habelə sözügedən ictimai maraqları qarşılamaq üçün onun fəaliyyəti haqqında kifayət qədər məlumat təqdim etmək;

f) İnsan hüquqlarına uyğunluq: yekun qərarların və hüquqi müdafiə vasitələrinin beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına uyğun olmasını təmin etmək;

g) Davamlı öyrənmə mənbəyi: mexanizmin təkmilləşdirilməsi, habelə gələcəkdə baş verə biləcək şikayətlərin və zərərlərin qarşısının alınması üçün müvafiq qiymətləndirmə meyarlarına əsaslanaraq nəticələr çıxarmaq.

Operativ səviyyəli mexanizmlər həmçinin aşağıdakı kriteriyaya cavab verməlidir:

h) Əməkdaşlıq və dialoqa əsaslanan: istifadəsi nəzərdə tutulan maraqlı tərəflərlə mexanizmin həm layihələndirilməsi, həm də fəaliyyəti barədə məsləhətləşmələr aparmaq, habelə şikayətlərin baxılması və həllində əsas vasitə kimi dialoqa diqqət yetirmək.

Şərh:

Şikayət mexanizmi yalnız o halda öz məqsədinə xidmət edə bilər ki, onun xidmət göstərəcəyi insanlar bunun haqqında bilsinlər, ona etibar etsinlər və ondan istifadə edə bilsinlər. Bu kriteriyalar məhkəmədənənar şikayət mexanizminin praktiki cəhətdən effektiv olmasını təmin etmək məqsədilə onun layihələndirilməsi (və ya tətbiqi), yenidən baxılması və ya qiymətləndirilməsi üçün bir meyar rolunu oynayır. Zəif işlənmiş və ya tətbiq edilmiş şikayət mexanizmləri, zərərçəkmiş maraqlı tərəflərdə proses gedişində hüququndan məhrumolma və hörmətsizlik hissini artırmaqla, onlarda olan mövcud narazılıq duyğusunu daha da dərinləşdirmək riski daşıyır.

İlk yeddi meyar istənilən dövlət və ya qeyri-dövlət əsaslı, mühakimə xarakterli və ya dialoqa əsaslanan mexanizmlərə şamil edilir. Səkkizinci meyar biznes müəssisələrinin idarə edilməsində iştirak etdiyi operativ səviyyəli mexanizmlərə xasdır.

Burada işlədilən “şikayət mexanizmi” termini spesifik hüquqi termindir. Bu terminin özü, konkret mexanizmə tətbiq edildikdə, həmişə tam uyğun və ya faydalı olmaya bilər, lakin səmərəliliyinə dair meyarlar dəyişməz olaraq qalır. Xüsusi meyarlara dair şərtlər aşağıdakılardır:

- a) mexanizmin istifadəsi nəzərdə tutulan maraqlı tərəflər ondan istifadə etməyə qərar vermək üçün ona etibar etməlidirlər. Maraqlı tərəflərin etimadının qazanılmasında, şikayət prosesində iştirak edən tərəflərin prosesin ədalətli gedişatına müdaxilə edə bilməməsini təmin edən hesabatlılıq sistemi adətən ən mühüm amillərdən biridir;
- b) çıxış imkanları qarşısındakı maneələrə mexanizm barədə məlumatlılığın olmaması, dil fərqi, savadlılıq səviyyəsi, xərclər, fiziki yerləşmə və təzyiq qorxusu daxil ola bilər;
- c) mexanizmin etibarlılığını və aktuallığını təmin etmək üçün onun təklif etdiyi prosedurlar haqqında ictimaiyyətə məlumat verilməlidir. Bəzən çevikliyin tələb oluna biləcəyi nəzərə alınmaqla, hər bir mərhələ üçün müəyyən edilmiş müddətlərə mümkün qədər riayət edilməlidir;
- d) biznes müəssisələri və təsirə məruz qalan maraqlı tərəflər arasında şikayət və ya mübahisələrə baxarkən, sonuncular çox vaxt məlumata və ekspert resurslarına çıxış imkanlarından xeyli məhrum olur, habelə əksər hallarda bu xidmətlərin ödənişi üçün zəruri maliyyə vəsaitlərinə malik olmurlar. Bu balanssızlıq aradan qaldırılmadıqda, həm ədalətli prosesin təmin olunmasını, həm də prosesin ədalətliliyinə dair təəssüratı zəiflədə və davamlı həll yollarının əldə edilməsini çətinləşdirə bilər;
- e) fərdi şikayətlərin gedişatı barədə tərəflərin mütəmadi olaraq məlumatlandırılması prosesə olan etimadın qorunması üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edə bilər. Statistika, nümunəvi işlərin araşdırılması (keysilər) və ya müəyyən işlərin icraatı barədə daha ətraflı məlumatların təqdim edilməsi vasitəsilə mexanizmin fəaliyyətində şəffaflığın daha geniş maraqlı tərəflər üçün təmin

olunması, onun legitimliyinin nümayiş etdirilməsi və ümumi etimadın qorunması baxımından mühüm ola bilər;

f) eyni zamanda, zəruri hallarda, tərəflər arasında dialoqun, habelə fərdlərin şəxsiyyətinin məxfiliyi təmin edilməlidir;

g) şikayətlər çox vaxt insan hüquqları müstəvisində formalaşdırılmır və onların bir çoxu ilkin mərhələdə insan hüquqları ilə bağlı narahatlıq doğurmur;

h) buna baxmayaraq, əldə edilən nəticələrin insan hüquqlarına təsiri olduğu hallarda onun beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına uyğunluğunun təmin edilməsinə diqqət yetirilməlidir;

i) şikayətlərin tezliyi, xarakteri və səbəblərinin mütəmadi təhlili mexanizmi idarə edən təsisata gələcəkdə zərərlərin qarşısını almaq məqsədilə dəyişdirilməsi zəruri olan siyasət, prosedur və ya təcrübələri müəyyən etmək və onlara təsir göstərmək imkanı verir;

j) operativ səviyyəli şikayət mexanizminin qurulması və fəaliyyətinə dair zərərçəkmiş maraqlı tərəflərin qrupları ilə qarşılıqlı əlaqənin yaradılması, sözügedən mexanizmin onların ehtiyaclarına cavab verməsini, praktiki olaraq ondan istifadə etmələrini və onun müvəffəqiyyətinin təmin olunmasında müştərək marağın formalaşmasını təmin etməyə kömək edə bilər. Biznes müəssisəsinin həm şikayət olunan tərəf olması, həm də onların nəticəsini birtərəfli qaydada müəyyən etməsi legitimlik baxımından qeyri-mümkün olduğundan, bu mexanizmlər dialoq vasitəsilə razılaşdırılmış həll yollarının əldə edilməsinə yönəlməlidir. Mühakimənin aparılması tələb olunduğu hallarda isə, bu, legitim və müstəqil üçüncü tərəfin mexanizmi vasitəsilə təmin edilməlidir.